

Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка
Національний університет «Одеська юридична академія»
Київський інститут інтелектуальної власності та права
Кафедра кримінального права, процесу і криміналістики

МІСЦЕ НЕДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО - ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ - ДИСКУСІЇ

(м. Київ, 19 жовтня 2020 року)

Київ
2020

**Громадська організація «Всеукраїнська незалежна
науково-дослідна експертна спілка»**

**Національний університет «Одеська юридична академія»
Київський інститут інтелектуальної власності та права
Кафедра кримінального права, процесу і криміналістики**

МІСЦЕ НЕДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції-дискусії**

м. Київ, 19 жовтня 2020 року

УДК 343.98
ББК 67.52
М 65

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
ГО «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна
спілка» від 4 листопада 2020 року, протокол № 2*

Редакційна колегія:

Голова редколегії: Ярослав Юрій Юрійович - заступник голови Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», доцент кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук, доцент,

Заступник голови редколегії - Іванков Володимир Миколайович, перший заступник голови Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», кандидат економічних наук, судовий експерт

Члени редколегії: Архіпов Віктор Віталійович, заступник голови Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», кандидат технічних наук, доцент, судовий експерт; **Морозова Олена Сергіївна**, заступник голови Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», кандидат економічних наук, судовий експерт; **Назаров Олег Анатолійович**, член Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», директор Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, кандидат психологічних наук, доцент, судовий експерт; **Онищенко Людмила Андріївна**, член Громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка», кандидат наук державного управління, судовий експерт; **Прохоров-Лукін Григорій Вікторович**, кандидат юридичних наук, судовий експерт.

М 65 **Місце** недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року). Київ: Видавник Назаров О.А., 2020. 104 с. (Додаток до електронного реферативно-наукового журналу «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці»), укр.

ISSN 2521-1463

У збірнику матеріалів відображені точки зору судових експертів, адвокатів, правників та інших фахівців на створення системи самоврядування судових експертів, а також запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз відповідно до Указу Президента України від 08.11.2019 №837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», а також розглянуті деякі інші питання судової експертизи.

Для судових експертів, науковців, працівників правоохоронних органів, студентів та аспірантів.

ISSN 2521-1463

УДК 343.98
ББК 67.52

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (СРО) ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

Ісакович Б. М., Ярослав Ю. Ю., Назаров О. А

ПРОБЛЕМИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ІНТЕРНЕТ - ОПИТУВАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЩОДО
РЕФОРМИ В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 6

Ярослав Ю.Ю.

САМОРЕГУЛЮВАННЯ – НАЙВАЖЛИВІША УМОВА РОЗВИТКУ
НЕДЕРЖАВНОЇ (ПРИВАТНОЇ) СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 26

Голубенко О.М.

ДОКЛАД «МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЇХ ПЛЮСИ ТА МІНУСИ..... 31

Стародубов І.В.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 34

Пампуха Г.Г.

ВЛАСНА ТОЧКА ЗОРУ: МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА
ТА НЕЗАЛЕЖНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ
АСПЕКТИ..... 39

Авдєєва Г.К.

НЕДЕРЖАВНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА І РЕЦЕНЗУВАННЯ
ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ..... 41

Озерський І. В.

ПРОЦЕДУРИ ДОЛУЧЕННЯ «ПИСЬМОВИХ ПОЯСНЕНЬ» (УСНИХ
КОНСУЛЬТАЦІЙ) ТА «ВИСНОВКУ» СПЕЦІАЛІСТА-ПСИХОЛОГА
ДО МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК
ДОКАЗУ..... 45

Назаров О.А.

ОГЛЯД АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ТА КОНТИНЕНТАЛЬНИХ
ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У ПОРІВНЯННІ
З ОСОБЛИВОСТЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ
(РЕЦЕНЗУВАННЯ) ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ..... 49

Татарнікова Т.О.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 56

Ісакович Б.М.

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДГОТОВКИ КАНДИДАТІВ В
«ПРИВАТНІ» СУДОВІ ЕКСПЕРТИ З ПОДАЛЬШИМ ЇХ
СТАЖУВАННЯМ В РОЗРІЗІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ДЕРЖАВІ
САМОРЕГУЛЮВАННЯ.60

Морозова О.С.

ЕЛЕКТРОННА ПЛАТФОРМА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЯК
СУЧАСНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-РОЗПОРЯДЧИЙ СЕРВІС
ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 63

Шейко О.М.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ..... 67

Зеленіна Є. В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЛАТИ СУДОВИМ
ЕКСПЕРТАМ, ЯКІ НЕ Є ПРАЦІВНИКАМИ ДЕРЖАВНИХ
ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ, ЗА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ, ВИКОНАННЯ ЯКИХ НЕ Є ЇХ СЛУЖБОВИМ
ОБОВ'ЯЗКОМ..... 71

Волочай С.П.

МОЖЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ НА ОСНОВІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»..... 74

Бочкарьов Д.О.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 79

Воробей О.В., Удовенко Ж.В.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА
СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ..... 83

РОЗДІЛ 2.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Хомутенко Д. Г., Гавриш Г. О.

РЕФОРМУВАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ
В ЧАСТИНІ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ЇХ ПРОВЕДЕННЯ
ОДНИМ ЕКСПЕРТОМ..... 88

Уманців Г.В., Шушакова І.К., Горбатко О.М.

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ПОДАТКОВИХ СПОРАХ..... 93

Прохоров-Лукін Г.В.

ТИПОВІ НЕДОЛІКИ ТА ПОМИЛКИ У ВИСНОВКАХ ЕКСПЕРТИЗ
ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК 98

Погорелова Л.В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В УКРАЇНІ..... 102

РОЗДІЛ 1.
ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (СРО)
ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

УДК 343.98

Ісакович Б. М.

Голова ГО «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка»,
м. Київ, Україна
E-mail: ibm_cabinet@ukr.net

Ярослав Ю.Ю.

Доцент кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук,
доцент, заступник голови ГО «Всеукраїнська незалежна
науково-дослідна спілка»
м. Київ, Україна
E-mail: jaroslavexpert@gmail.com
ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-4720-7186>

Назаров О.А.

Директор Київського міжнародного судово-експертного інституту
психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, кандидат психологічних
наук, доцент, судовий експерт психолог,
м. Київ, Україна
E-mail: institute.expertise.kiev@gmail.com
ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-3427-1162>

ПРОБЛЕМИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ІНТЕРНЕТ - ОПИТУВАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЩОДО
РЕФОРМИ В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Інтернет стає все більш сучасним інструментом для емпіричної соціології, який фактично не має обмежень у зв'язку з особливостями розвитку наукової спільноти на українському просторі та застосуванням обмежувальних протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню коронавірусної інфекції. Світова практика використання Інтернету для проведення соціологічного дослідження існує вже понад десять років. В Україні такі дослідження лише починають розвиватися і дедалі набувають широкого розповсюдження через зручність участі зацікавленої Інтернет - аудиторії.

Науковість та проблеми проведення соціологічних досліджень в мережі Інтернет вивчали такі науковці, як В. Городяненко, Н. Івашова, Н. Іллінгворс, Н. Коритнікова, Д. Фоменко, Т. Щурко, Р. Хамільтом, Б. Боверс та інші.

Дієвість такого соціологічного методу як Інтернет-опитування дозволила дослідникам спрогнозувати подальший розвиток соціологічних досліджень в Інтернеті¹.

Найпоширенішим соціологічним методом вивчення громадської думки в мережі Інтернет є CAWI (Computer Assisted Web Interviewing)² - це техніка анкетування суть якої полягає у тому, що респондент заповнює електронну анкету без допомоги інтерв'юера, а сама анкета може бути надіслана електронною поштою або розміщена на сайті.

В 2019 році, Президентом України було ухвалено Указ від 08.11.2019 року №837/ 2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», яким фактично започатковано хвилю реформаторських змін в 2020 році в бік демонополізації та незалежності, конкурентоздатності серед судових експертів державних установ і експертів, які не є працівниками таких державних установ, а також рецензування висновків судових експертів та встановлення термінів проведення судових експертиз.

В серпні 2020 року громадською організацією «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка» (далі - ГО «ВННДЕС») спільно з Київським інститутом інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» було оголошено проведення 19 жовтня 2020 року Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії для обговорення нагальних питань подальших шляхів розвитку судової експертизи, в тому числі і у зв'язку з виконанням Указу Президента України від 08.11.2019 року №837/ 2019.

З метою обговорення загально-концептуальних питань, визначених у процесуальному законодавстві та у спеціальному законі «Про судову експертизу», а також з'ясування думок кожного суб'єкта судово-експертної діяльності та тих хто не байдужий до долі судової експертизи в Україні, громадськістю в особі ГО «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка» (Ісакович Б.М., Ярослав Ю.Ю.) та атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ спільно з науково-реферативним online журналом «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Назаров О.А.) - було організовано соціологічне дослідження методом online-опитування (CAWI) протягом вересня - жовтня 2020 року серед усіх суб'єктів судово-експертної діяльності, відповідно до частини 1 статті 7 Закону України

1 Інформаційна модель системи проведення соціологічних досліджень у веб-середовищі / О. В. Марковець, Є. Ю. Березняк, Б. О. Лисик, Р. Б. Кравець // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Інформаційні системи та мережі. – 2016. – № 854. – С. 274–281. – Бібліографія: 12 назв.

2 Методы сбора информации. ОНЛАЙН-ОПРОСЫ (CAWI). - URL: <https://4service.group.ua/service/market-research-ukraine/metody-sbora-informatsii/cawi-uk>

«Про судову експертизу» на тему: «Реформування судової експертизи: майбутні шляхи розвитку»³.

Юридична практика сьогодення відзначається накопиченням певних колізій, пов'язаних із тривалою дією певних неефективних правил в судовій експертизі і потребою їх удосконалення у європейському векторі державного розвитку. Таким чином, з урахуванням думок кожного зацікавленого суб'єкта судово-експертної діяльності є ефективним підходом до виконання Указу Президента України від 08.11.2019 року №837/ 2019.

Завдання дослідження:

- 1) зібрати дані щодо ставлення суб'єктів судово-експертної діяльності до перебігу реформи судової експертизи в Україні;
- 2) дослідити ставлення суб'єктів судово-експертної діяльності до введення самоврядування судових експертів, оцінювання ефективності їх роботи;
- 3) з'ясувати потреби в напрямках присвоєння кваліфікації, підвищення професійного рівня судових експертів;
- 4) виявити проблеми та пропозиції щодо організації сучасної судово-експертної діяльності в Україні;
- 5) надати Міністерству юстиції України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, Верховній Раді України, що опікуються питанням реформи судової експертизи, матеріали для підготовки рішень, націлених на оптимізацію проведення реформи в цій сфері за європейським вектором розвитку.

Методологія дослідження.

Опитування відбувалося online за стандартизованою формою (анкета містила закриті, напівзакриті та відкриті запитання). В анкетуванні на анонімній, безкоштовній та безоплатній основі взяли участь 143 респондента, з них:

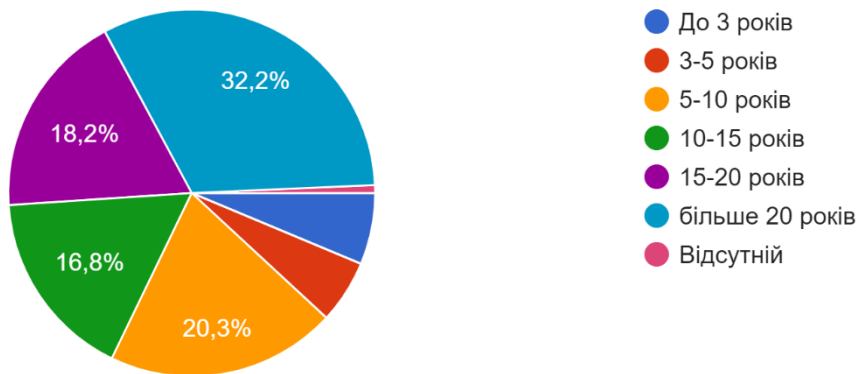
- ❖ 63 атестованих судових експерта, які не є працівниками державних спеціалізованих установ або 44,05% від загальної кількості опитаних,
- ❖ 53 атестованих судових експерта державних спеціалізованих установ, у тому числі комунальної власності або 37,06% опитаних.
- ❖ 27 фахівців із відповідних галузей знань або 18,88% опитаних.

Стаж професійної діяльності за фахом розподілився наступним чином:

- більше 20 років - 32,2% (46 опитаних),
- від 5 до 10 років - 20,3% (29 опитаних),
- від 15 до 20 років - 18,2% (26 опитаних),
- від 10 до 15 років - 16,8% (24 опитаних),
- до 3 років - 6,3% (9 опитаних),
- від 3 до 5 років - 5,6% (8 опитаних),

³ <https://forms.gle/CW6t4wAuVQAJkrbT9>

досвід відсутній - 0,7% (1 опитаних).

Отже більшість опитаних (70,7% опитаних) для прийняття виважених рішень по питаннях, має досвід роботи за фахом більше 15 років.

З урахуванням викладеного, проведенням дослідження була створена репрезентативна вибірка за такими параметрами як: тип суб'єкта судово-експертної діяльності, який охоплює всі можливі варіанти відповідно до законодавства, а також стаж роботи за фахом, який складається з 7 конкретизуючих позицій. За ймовірністю 0,9545 та з урахуванням обсягу генеральної сукупності від 5 000 до 10 000 діючих атестованих судових експертів в Україні, репрезентативність вибірки у кількості опитаних 143 особи, склала похибку, яка не перевищує від 5 до 7 %. Довідково, станом на 19 жовтня 2020 року в державному Реєстрі атестованих судових експертів Міністерства юстиції України⁴ міститься запис щодо 12 150 осіб, серед яких близько 3 000 осіб вже не мають дійсної кваліфікації судового експерта, але інформація щодо яких продовжує перебувати в Реєстрі.

Використаний формат online опитування, має певні переваги серед інших методів соціологічного дослідження громадської думки:

- гарантує відсутність впливу на респондента таких факторів як «ефект інтерв'юера»,
- наявність формалізованого інструментарію,
- необмеженість виразу думки в часі та інші переваги, що мають місце при використанні способів формування вибіркової сукупності.

Всі відповіді в online опитуванні здійснювались респондентами добровільно (без примусу) та орієнтацією на власне волевиявлення, оскільки жодних розпорядчих документів суб'єктами судово-експертної діяльності щодо участі у опитуванні не приймалося.

Для оформлення та оброблення результатів анкети статистичними методами та методом контент-аналізу використано Інтернет-ресурс Google Form з доповненням Advanced Summary by Awesome Table.

У матеріалі наведено інформацію, отриману в результаті опрацювання даних, зібраних станом на 19 жовтня 2020 року.

Опитування було побудовано за блоками питань:

⁴ <https://rase.minjust.gov.ua>

1. Блок організаційних питань.
2. Блок питань щодо оптимальності розподілу експертних робіт.
3. Блок питань щодо організації підготовки судових експертів.
4. Блок питань щодо методичного забезпечення експертних проваджень.
5. Блок питань щодо контролю якості експертних висновків.
6. Блок питань щодо експертної діяльності.
7. Блок питань щодо міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи.
8. Блок процесуальних пропозицій.

Так, професійна спільнота судових експертів висловлює наступні позиції в реформі судової експертизи в країні:

1.2. Чи поділяєте Ви думку про те, що всі державні судово-експертні установи повинні бути об'єднані в одну структуру, «самостійну інституцію, незалежну від досудового слідства» – державний комітет судової експертизи (можлива інша назва)?

41,25% (59 опитаних) - Міністерство юстиції України.

33,56% (48 опитаних) – Ні.

25,17% (36 опитаних) - Кабінет Міністрів України.

Фактично більшість респондентів підтримують думку про те, що судова експертиза повинна бути виведена із підпорядкування певних міністерств, центральних органів виконавчої влади та правоохоронних органів. Такої думки притримуються 95 опитаних осіб тобто 66,43%, що навіть з урахуванням похибки у 5-7% є обраною позицією більшості.

1.3. Чи поділяєте Ви думку про те, що діяльність всіх недержавних (приватних) судових експертів в галузі підготовки та підвищення кваліфікації, ведення дисциплінарних справ, методичної підтримки повинна здійснюватись на підставі самокерованості створенням саморегулювних професійних об'єднань (СРО)?

56,64 % (81 опитаний) відповіли «Так».

43,35 % (62 опитаних) – Ні.

Окремі думки експертів:

- 1) «перехід має бути поступовим»,
- 2) «окремо треба проговорювати умови»,
- 3) «участь в СРО має бути – добровільною».

Щодо уточнення, а саме 1.4. Який ступінь самоорганізації Ви вбачаєте у створенні СРО:

53,14% (76 опитаних) відповіли - Створенням низки СРО за фаховим принципом,

32,86% (47 опитаних) - Створенням єдиної СРО в державі та

13,98% (20 опитаних) – Ніякий.

Отже **86,01% опитаних погоджуються**, що судові експерти мають право мати власну саморегульовану організацію і Указ Президента України є вчасним і доречним нормативно-правовим актом.

Далі питання наведені у тій послідовності, як вони задавалися респондентам:

1.5. Чи поділяєте Ви думку про те, що діючі в державі три групи судових експертів – державні та приватні судові експерти (здійснюють експертну діяльність на постійній основі), а також фахівці в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо (здійснюють експертну діяльність факультативно) повинні мати однакові процесуальні повноваження?

67,1% (96 опитаних) – Так.

32,86% (47 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Однакові процесуальні повноваження можливі за умов однаковості прав, обов'язків та відповідальності, особливу увагу звернути на наявність відповідальності фахівців».

1.6. Як Ви вважаєте, чи повинен бути Реєстр фахівців з відповідних галузей знань згідно частини 1 статті 7 Закону України «Про судову експертизу» для впорядкування діяльності таких фахівців, оскільки не всі напрямки науки, мистецтва, ремесла або техніки мають експертні спеціальності та потребують атестування з боку відповідних експертно-кваліфікаційних комісій?

79,72% (114 опитаних) – Так.

20,27% (29 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Заперечую, тому що в такий реєстр потрібно занести усіх фахівців з відповідних галузей знань, науковців, кандидатів і докторів наук, які мають право здійснювати СЕД разово. Але якщо вже говорити про реєстр фахівців з відповідної галузі знань, то він має бути не для впорядкування/контролю діяльності, а для зручності користувачів - створити базу даних для швидкого пошуку потрібного фахівця в доступній близькості».

- «Так, але головне, щоби це не стало новим засобом тиску або корупції».

Питання в інтервалі з 1.7 - 1.9. стосувалися потреби створення "Бази даних фахівців з відповідних галузей знань" для заповнення фахівцями, а також зручності та корисності запропонованої форми такої Бази даних для фахівців та користувачів?

Більшість опитаних **79,02% (113 опитаних) вказала, що така База даних потрібна**, а запропоновані форми є зручними та корисними для користувачів.

20,97% (30 опитаних) – вважають, що вказана База даних фахівців не потрібна.

Запропоновано наступні форми:

1. Контактні дані:

- 1.1. Прізвище, ім'я, по-батькові.
- 1.2. Регіон.
- 1.3. Адреса робочого місця.
- 1.4. Телефон.
- 1.5. E-mail.

2. Спеціальність:

- 2.1. Напрямок діяльності (технічна, мистецтво, ремесло, наука).
 - 2.2. Спеціальність.
 - 2.3. Освіта.
 - 2.4. Свідомство судового експерта (за наявності), стаж експертної діяльності (за наявності).
 - 2.5. Основні наукові праці (на наявності).
 - 2.6. Сертифікати (що підтверджують кваліфікацію та/або її підвищення).
 - 2.7. Найменування та організаційна форма здійснення діяльності.
- 3. Додаткові дані:**
- 3.1. Дані про наявність не знятої або непогашеної судимості.
 - 3.2. Дані про накладання адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення.
 - 3.3. Дані про накладання дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.
 - 3.4. Дані про дієздатність фахівця.
 - 3.5. Наявність обставин, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві згідно процесуального законодавства.
 - 3.6. Дані судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень, які пов'язані з фахівцем.
 - 3.7. Інформація щодо залучення до проведення експертиз на замовлення правоохоронних органів або юридичних (фізичних) осіб - вказати роки, періоди.

1.10. Як Ви вважаєте, чи потрібно в Україні ведення реєстру якості виконання судовими експертами або особами, які залучені у якості судових експертів проведених ними судових експертиз за результатом розгляду та оцінки у суді?

66,43% (95 опитаних) – Так, потрібно.

33,56 (48 опитаних) - Ні.

Окремі думки опитуваних осіб:

- «Наразі згідно з чинним законодавством це неможливо».

- «В цілому - так, але оцінка судом якості експертизи може бути надто суб'єктивною».

- «В принципі так, але хто сказав, що не буває «замовних» рішень суддів, які будуть негативно відбиватися на статистиці конкретного експерта. Які критерії якості і хто оцінюватиме?»

- «Щоденно в Україні виконується кілька тисяч експертиз. Хто повинен буде контролювати «результати розгляду та оцінки їх у суді» і вносити дані в цей Реєстр? Структури з такою функцією не існує. Це абстрактне побажання».

1.11. Як Ви вважаєте, чи потрібна в штаті або місцевих районних, міських та апеляційних судів, посади наукових консультантів з експертних питань для надання допомоги в рамках призначення, проведення та професійної оцінки висновку експерта?

37,06% (53 опитаних) – Так, потрібна.

62,93% (90 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Якщо так, то потрібен окремий експерт-консультант для кожного виду СЕ, але це теж зайве - змагальний процес і рівність сторін в судовому слідстві дозволяє кожній стороні викласти свої докази, а суддя може і повинен сам їх оцінити».

- «Просто науковий консультант з експертних питань, бо якщо виходити з певних напрямків, то це може бути тільки група експертів, що не реально з огляду на фінансування судів».

- «Існує питання атестації таких консультантів з усіх експертних спеціальностей, щоб надавати професійну оцінку висновку експерта. Питання потребує вивчення».

1.12. Як Ви вважаєте, чи потрібно розширити права недержавних експертів проводити поряд з державними експертними установами експертні дослідження у кримінальних проступках?

66,43% (95 опитаних) - Так.

33,56% (48 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «У виключних випадках, крім об'єктів, де можлива його зміна, псування, втрата».

- «Так, але тільки за високим рівнем якості, в т.ч. за таким принципом - і державних експертів».

- «Так, але не за всіма напрямками криміналістичних досліджень».

1.13. Як Ви вважаєте, чи потрібно розширити перелік експертних спеціальностей за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам недержавних спеціалізованих експертних установ?

63,93% (100 опитаних) – Так.

30,06% (43 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Спірне питання, є не за всіма спеціалізаціями».
- «Не потрібно збільшувати перелік експертних спеціальностей, потрібно вже існуючі привести у відповідність до поділу академічних наук за предметом дослідження».
- «Вважаю що необхідно вводити нові спеціальності як для державних так і для недержавних експертів, що стосуються розвитку правовідносин і виникають спеціальності, які поєднують різні галузі».
- «Повинно періодично переглядатись. Треба базуватись на попиті досліджень серед фахівців».

2. Блок питань щодо оптимальності розподілу експертних робіт.

2.1. Чи поділяєте Ви думку про те, що державні судові експерти, перш за все, повинні виконувати так зване «держзамовлення» (власне для чого вони і створені!), а саме судові експертизи за призначеннями судів та досудового слідства, і тільки при його виконанні займатись «заробітчанством» - експертизами на замовлення фізичних та юридичних осіб?

50,34% (72 опитаних) – Так.

49,65% (71 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Державні експертні установи існують за кошти платників податків і не мають виконувати лише державне замовлення».
- «Так, але за умов своєчасної і повної оплати Державою «держзамовлення».
- «Не згоден, оскільки приватні експерти мають також бути допущеними до виконання держзамовлень. Конкуренція має бути повною».
- «В порядку черговості надходження замовлень, частина замовлень надходить із судів і є платною послугою!»

2.2. Чи згодні Ви з тим, що «виключно державними спеціалізованими експертними установами здійснюється судово-експертна діяльність з проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз» (згідно ст.7 діючого ЗУ «Про судову експертизу»)?

43,35% (62 опитаних) – Так.

56,64% (81 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Такі дослідження можуть виконувати будь-які установи та фахівці з відповідних галузей знань - більш оперативно та більш фахово».

- «Ні, але для цього необхідно створити механізм доступу експертів до єдиних баз даних (наприклад балістичних, відбитків пальців тощо)».

2.3. Який варіант демонополізації в провадженні криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз Ви підтримуєте:

72,7% (104 опитаних) - Надання дозволу на провадження за умовою відповідної сертифікації експертів та лабораторій.

16,8% (24 опитаних) - Безумовна демонополізація.

11,21% (15 опитаних) - Не підтримую.

Окремі думки експертів:

- «Будь-яка сертифікація в нашій країні перетвориться в звичайний важіль ручного управління - тому дам сертифікат, тому не дам. Так само, як зараз із атестацією експертів. Позиція з цього питання ще формується».

- «Надання дозволу на проведення всіх видів експертиз, що не передбачають використання предметів з особливим обігом (наркотичні речовини, зброя, тощо)».

- «Приведення де-юре у відповідності до де факто (судово-медичну експертизу, судово-психіатричну експертизу)».

2.4. Чи вважаєте Ви, що є ще категорії експертиз, які вимагають більш прискіпливої уваги (сертифікація експертів та лабораторій) до здійснення їх проваджень, наприклад: дослідження наркотичних засобів та прекурсорів, вибухових речовин тощо (обираючи "Інше" надайте перелік таких експертиз)?

79,72% (114 опитаних) – Так.

20,27% (29 опитаних) – Ні.

Окремі думки експертів:

- «підвищеної уваги потребують - почеркознавча, ТЕД, експертиза зброї, судово-медична експертиза, судово-психіатрична експертиза. І взагалі, я вважаю, що експерт з будь-якої спеціальності не може працювати вдома і виконувати експертизи між приготуванням їжі. Всі експертизи повинні виконуватися прискіпливо. Поняття «брак» у експертизі немає».

3. Блок питань щодо організації підготовки судових експертів.

3.1. Чи вважаєте Ви, що «відповідність» освіти кандидата в судові експерти повинна виходити з базової вищої освіти бакалаврського і далі магістерського рівня з певного профілю судової експертизи, яку слід запровадити в державі?

63,63% (91 опитаних) – Так.

36,36% (52 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Це не освіту потрібно підганяти під профілі судових експертиз, а навпаки - види судових експертиз привести у відповідність до академічних дисциплін».

- «Бакалавр базовий рівень повинен бути за фахом. Базова вища освіта не повинна вимагати магістратури за профілем».

3.2. Чи вважаєте Ви, що є необхідність скасування періодичного підтвердження кваліфікації судового експерта (для державних експертів та для приватних експертів – кожні 3 роки)?

65,73% (94 опитаних) – Так.

34,26% (49 опитаних) – Ні.

Окремі думки експертів:

- «Якщо атестувати судових експертів, то тоді і всіх носіїв спеціальних знань - хто має дипломи про вищу освіту. Суддів призначають на 5 років, потім – безстроково».

- «Підтвердження необхідно, але термін збільшити до 5 або більше років».

- «Так, бо найбільш ефективним будуть обов'язкові щорічні семінари з кожної експертної спеціальності, де розглядатимуться нові методики та інші зміни. А контроль за експертами та їх відповідності і кваліфікації здійснювати на підставі розгляду скарг на дії».

- «Перше підтвердження через 5 років, після чого свідоцтво видається довічно. Але необхідно проходити періодично курси підвищення кваліфікації».

- «Ні, проте період та вартість підтвердження кваліфікації мають залежати від активності (більше 15 експертиз в рік) не активності (від 0 до 14 експертиз в рік) судового експерта та дисциплінарних зауважень».

- «Для експертів, які "підтвердилися" двічі-тричі (звісно, що без "повторок") інтервал можна збільшити».

3.3. Чи вважаєте Ви, що, в разі підтримки думки про скасування періодичного підтвердження кваліфікації, необхідно запровадити кожні 3 або 5 років підвищення кваліфікації судових експертів при ВНЗ, на курсах підвищення кваліфікації, зокрема, інституті права МЮ України, участі в конференціях та семінарах за певним напрямом судової експертизи з отриманням відповідних сертифікатів?

76,22% (109 опитаних) – Так.

23,77% (34 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Підвищення кваліфікації має бути постійним, не лише у вказаних закладах. Експерт/фахівець сам обирає, де йому підвищити кваліфікацію, і з якого напрямку. Зміни та реєстрації нових методик проходять постійно».

- *«Підвищення кваліфікації потрібно щорічно. Але не для «галочки», а дійсно продуктивно і з обов'язковою присутністю (для економії коштів в т.ч. держави - он-лайн)».*

- *«Вищі підвищити кваліфікацію не можуть, відсутня матеріально-технічна база. Тільки шляхом створення центрів для підвищення кваліфікації при державних судово-експертних закладах, де заняття проводитимуть не теоретики, а практики—досвідчені експерти. Або, як приклад, організувати як в ДНДЕКЦ професійне навчання. Це була ідея Шарай Л.Г. ще три роки тому».*

- *«Так, за наявності вибору (не виключно лекції Інституту права). Тільки підвищення кваліфікації через 5 років (для всіх експертів однаково)».*

3.4. Який варіант організації Експертно – кваліфікаційних комісій Ви вважаєте найбільш оптимальним?

27,97% (40 опитаних) - Створення єдиної в державі ЦЕКК при МЮ України (як це запроваджено згідно останніх змін підзаконних актів МЮ).

21,67% (31 опитаних) - Створення ЕКК при державних спеціалізованих судово-експертних установах.

18,18% (26 опитаних) - Створення ЕКК при самоврядувальній організації судових експертів, які не є фахівцями державних спеціалізованих установ.

14,68% (21 опитаних) - Створення низки ЕКК при місцях, де здійснюється підготовка судових експертів.

9,79% (14 опитаних) - Створення ЕКК при курсах підвищення кваліфікації при ВНЗ.

7,69% (11 опитаних) - Проти створення ЕКК.

Окремі думки експертів:

- *«ЕКК - це рецидив того самого Мін'юстівського батога для ручного керування».*

- *«ЦЕКК при МЮ однак тільки з розглядом скарг або присвоєння вперше кваліфікації. Підвищення кваліфікації на базі відвідування щорічних курсів (семінарів)».*

- *«ЕКК це анахронізм та корупційний засіб впливу на експертів».*

- *«За поступовий перехід до ЕКК на базі самоврядних організацій судових експертів з контролем на рівні міністерства».*

- *«ЕКК тільки при первинній присвоєній спеціальності судового експерта, в подальшому при підвищенні кваліфікації ЕКК не потрібно».*

Отже відповіді опитуваних не містять консенсусу щодо одного варіанту рішення, а тому повинні розглядатися у сукупності для не створення конфліктних ситуацій в експертному середовищі в майбутньому через прийняття не зваженого рішення в теперішній час.

3.5. Чи вважаєте Ви, що в процесі підготовки кандидатів в судові експерти повинне бути запроваджене стажування («відповідна підготовка») в практикуючих експертів за наступними варіантами:

61,53% (88 опитаних) - В будь-якого практикуючого судового експерта за певним рекомендаційним списком, затвердженим компетентним органом або СРО.

38,46% (55 опитаних) - Тільки в державних спеціалізованих судово-експертних установах (для приватних судових експертів, як це проходить згідно діючих норм – ст.ст.10,21 ЗУ "Про судову експертизу").

Окремі думки експертів:

- «За бажанням і необхідністю таких стажувань, на випадок, коли претендент взагалі нічого не знає».

- «У випадку кваліфікованого претендента йому стажування ні до чого. Він сам може простежувати будь-кого».

- «В будь-якого практикуючого судового експерта зі стажем більше 3 - х років».

3.6. Де повинен вестися Реєстр атестованих судових експертів:

79,02% (113 опитаних) - В Міністерстві юстиції України, як це визначено згідно ст. 9 Закону України «Про судову експертизу».

10,48% (15 опитаних) - В СРО.

6,29% (9 опитаних) - Інше (в судах).

4,19% (6 опитаних) - В місцях, де проводиться підготовка/навчання та атестація судових експертів (державні спеціалізовані судово-експертні установи, курси підвищення кваліфікації при ВНЗ.

Окремі думки експертів:

- «В деяких країнах реєстри експертів є при судах, абсолютно відкриті для доступу користувачів. Нові експерти заносяться в цей список також вільно, за власною заявою».

- «Експерти в розумінні ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» - носії спеціальних знань, не лише атестовані».

4. Блок питань щодо методичного забезпечення експертних проваджень.

4.1. Чи вважаєте Ви втручанням в діяльність експерта, всупереч принципу його незалежності, оцінку методичної правильності висновку експерта керівником експертної установи щодо «недотримання чи відхилення від методики дослідження» (п.4.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затв. Наказом МЮ 08.10.1998 №53/5)?

62,23% (89 опитаних) – Так.

37,76% (54 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- *«Такі дії можуть містити корупційні ризики. Є застарілі методики».*
- *«Ні. Тому що експерт державної установи не є суб'єктом судово-експертної установи і сам не може проводити експертизи».*

4.2. Чи повинен Реєстр атестованих методик, який веде МЮ України (ст.8 ЗУ «Про судову експертизу»), мати жорсткий припис щодо їх використання експертом або рекомендаційний характер:

18,18% (26 опитаних) - Жорсткий припис.

81,81% (117 опитаних) - Рекомендаційний характер.

Окремі думки експертів:

- *«Лише довідковий, а не рекомендаційний, вже не кажучи про вказівний. Судовий експерт вільний в виборі методів дослідження і способів відповідей на поставлені питання».*
- *«Рекомендаційний характер бо методики не відображають всі випадки».*
- *«Реєстр потрібно скасувати».*
- *«Рекомендаційний характер, так як завжди є фактор унікальності поставленого завдання, та наявні методики потребують удосконалення».*

4.3. Чи підтримуєте Ви думку про те, що експерт має право з метою вирішення поставленого замовником завдання, на підставі своїх спеціальних знань, створити авторську методику, позиції якої доказати в судовому засіданні?

69,93% (100 опитаних) – Так.

30,06% (43 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- *«Методику ні, але розроблену певну методологію вирішення питання ТАК».*
- *«Так і має бути, інакше експерт пише якусь «мультку», а в суді виправдовується тим, що це така методика з реєстру».*
- *«Кожного разу експерт створює свій дослідницький проект, підбирає методи і проводить дослідження, описує результати в надає відповідь на поставлені питання».*
- *«Це суто науково-дослідницька діяльність. Не завжди потягне на авторську методику, але завжди буде науково-дослідницькою роботою».*
- *«Ні. Знайдеться людина яка буде наприклад робити почерк без оригіналу по копії документа і доказувати, що то штрихи копіра, а не людини».*
- *«Так, якщо вона пройде апробацію у принаймні 2-х установах із статусом відмінним від статусу експерта».*
- *«Якщо ця методика буде ухвалена спочатку не в суді, а в науковому товаристві».*

- «Так, але ця методика повинна бути валідна та апробована в установленому порядку».
- «За умови, що така методика ґрунтується на результатах наукових досліджень, що вже пройшли апробацію».
- «Не можуть наукові відкриття доводитися в судовому засіданні».
- «Це було б дуже влучно, в зв'язку з тим, що більшість методик застарілі».
- «Експерт має право без створення методики провести дослідження на підставі спеціальних знань. Доводити треба висновок, а не методику».
- «Позиції методики повинні бути доказані не в суді, а пройти необхідні стадії (не може методика писатися під конкретне дослідження - це має багато нюансів)».
- «Створити - так. Використовувати після проходження процедури атестації в установленому порядку».

4.4. Чи підтримуєте Ви думку про те, що розробка нових експертних методик/експертних засобів повинна проводитись рівноправно усіма суб'єктами експертної діяльності (державні та приватні експерти, фахівці) на тендерних засадах?

83,21% (119 опитаних) – Так.

16,78% (24 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Методика - це наукова праця кожен науковець може її створити, але впровадження повинні оцінювати всі експерти».
- «Так, але до чого тут тендер? Якщо мова про винагороду, то зробіть її фіксованою».
- «Якщо методика пройде атестацію і є новою, чому ні? Затвердження методик все одно повинно бути в одному відомстві».

4.5. Чи вважаєте Ви, що організаційно-методичні структури в судовій експертизі згідно діючих нормативів (Координаційна рада з проблем судової експертизи й НКМР з теоретичних питань та за видами експертних досліджень) в своєму складі повинні мати рівне чисельне представництво від постійно діючих державних та приватних експертів?

79,72% (114 опитаних) – Так.

20,27% (29 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Беручи до уваги кількість державних і приватних експертів, "рівне чисельне представництво" буде дуже складно реалізувати на практиці...».
- «НКМР має бути позавідомчою організацією».

- *«Більше НІ, так як державні спеціалізовані установи з державними експертами мають основний напрямок діяльності - експертиза. А приватні експерти можуть працювати на засадах підробітку».*

- *«Пропорційно до кількості державних і «недержавних» експертів у регіоні».*

4.6. Чи підтримуєте Ви думку про те, що делегування до складу членів організаційно-методичних структур в судовій експертизі згідно діючих нормативів (Координаційна рада з проблем судової експертизи й НКМР з теоретичних питань та за видами експертних досліджень) повинно проводитись демократичним шляхом на зібраннях державних судових експертів та приватних експертів при СРО?

82,51% (118 опитаних) - Так, за умов рівного представництва в СРО.

17,48% (25 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- *«Не вважаю демократію прийнятним інструментом у сфері судово-експертної діяльності».*

- *«Все повинно проводитись демократичним шляхом на зібраннях приватних експертів та представників НДУСЕ».*

5. Блок питань щодо контролю якості експертних висновків.

5.1. Чи підтримуєте Ви думку про необхідність створення процесуальних інструментів контролю якості висновків судових експертиз шляхом розширення сфери використання спеціальних експертних знань?

34,26% (49 опитаних) - Надати право стороні у справі залучати вказаного фахівця за відповідним клопотанням.

25,87% (37 опитаних) - Шляхом внесенням змін до процесуальних кодексів щодо можливості залучення фахівця, спроможного надавати базовому експерту (експертам) рекомендації в питаннях правильності застосування судових методик.

23,77% (34 опитаних) - Надати фахівцю право досліджувати та аналізувати ефективність обраного методичного шляху при проведенні судової експертизи.

16,08% (23 опитаних) - Не підтримую жоден варіант.

Окремі думки експертів:

- *«Надати фахівцю право досліджувати та аналізувати ефективність обраного методичного шляху при проведенні судової експертизи».*

- *«Шляхом внесенням змін до процесуальних кодексів щодо можливості залучення фахівця, спроможного надавати базовому експерту (експертам) рекомендації в питаннях правильності застосування судових методик. Існуючий рівень контролю якості вважаю достатнім».*

- «Фахівці не потрібні, Експерт несе відповідальність та обґрунтовує вибрані методики, роз'яснює будь-кому!»
- «Ні, це перетворить суд у битву експертів. На даний час є дієвий механізм рецензії по скарзі і розгляд результатів на ЦЕКК».

5.2. Чи підтримуєте Ви думку про те, що спеціаліст під час дослідження судом доказів може надавати «усні консультації або письмові роз'яснення» також стосовно методичної якості досліджуваних в судовому засіданні експертних висновків про що внести відповідні зміни до ст.360 КПКУ (і відповідних статей ЦПКУ, ГПКУ та КАСУ)?

50,34% (72 опитаних) – Так.

49,65% (71 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Якщо спеціаліст може бути призначений слідством чи судом повноправним експертом, то, відповідно, межі застосування спеціаліста для роз'яснення суду мають бути якнайширшими - аж до призначення його експертом».
- «Більше ТАК. Якщо спеціаліст має високий «рівень якості експерта/фахівця» за реєстром, а також має більший рівень якості знань (кандидат наук, доктор) в тому числі і практикуючий фахівець у вирішуваних питаннях».
- «Може, але тільки за двох умов: 1) під запис (особисті письмові пояснення, протокол с/з з підписом спеціаліста під ним, аудіо запис чи відеозапис с/з) та 2) при цьому слід передбачити відповідальність для спеціаліста за завідомо неправдиву інформацію».

6. Блок питань щодо експертної діяльності.

6.1. Чи підтримуєте Ви думку про те, що повторна експертиза повинна доручатись не тільки іншому експерту (іншим експертам), але й експертам іншої експертної установи задля недопущення корпоративності ?

75,52% (108 опитаних) – Так.

24,47 (35 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Спірне питання, його повинен вирішувати ініціатор експертизи».
- «Немає повторної експертизи - вона кожного разу нова».
- «Це було б добре, але інша установа передбачає виконання повторної експертизи у іншій області (регіоні), де вона вірогідніше за все буде виконана на платній основі».
- «Взагалі не підтримую поняття "повторна експертиза". Воно знищує змагальність!»

- «Суб'єктом судово-експертної діяльності є Державні спеціалізовані установи тому і призначатися повторні експертизи повинні іншій установі (іншому суб'єкту)».

7. Блок питань щодо міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи.

7.1. Чи поділяєте Ви думку про те, що сторони у справах, в разі необхідності, самостійно можуть залучати до участі у комісіях разом або окремо із вітчизняними експертами, зарубіжних фахівців?

81,11% (116 опитаних) – Так.

18,88% (27 опитаних) - Ні.

Окремі думки експертів:

- «Так, але з окремих видів експертиз (криміналістичних)».

- «Так, якщо усі будуть керуватися вітчизняними нормами та наказами».

- «Більше так, якщо мова йде про справи міжнародного характеру/співробітництва, тощо».

- «Питання дискусійне, оскільки навчання, методичні підходи, атестація та вимоги до атестації, сертифікації, роботи та контролю за якістю роботи експерта є різними».

- «Я мав можливість працювати із закордонними колегами, яких я переконував у залученні їх в якості спеціалістів. По-перше, це повинно оплачуватися за рахунок замовника. По-друге, судовий експерт самостійно повинен вирішувати, чи потрібні йому компетенції, яких у нього може не вистачати. По-третє, це буде затягуванням процесу. І взагалі, процесуальний порядок потребуватиме змін, оскільки тут необхідно враховувати наявність міжнародних договорів, установ визначеної компетенції, апостиль і його невизначеності тощо».

8. Блок процесуальних пропозицій.

8.1. Який шлях вдосконалення законодавства з питань судової експертизи Ви підтримуєте?

60,13% (86 опитаних) - Внести зміни до діючого Закону України «Про судову експертизу».

27,97% (40 опитаних) - Написання принципово нового Закону України про судову експертизу.

11,88% (17 опитаних) - Внесення відповідних змін у процесуальне законодавство щодо передачі функції державного регулювання судово-експертної діяльності до СРО.

Окремі думки експертів:

- *«Не має значення, буде новий закон чи будуть внесені зміни у поточний, головний критерій ефективність».*

Висновки. Фактично більшість опитаних підтримують позицію внесення змін до діючого Закону України «Про судову експертизу», демонополізацію, рецензування висновків експертів та інші потрібні змін в експертному середовищі, у тому числі створення незалежних від держави самоврядувальних органів судових експертів. Проведене опитування надає відповіді на багато питань, які виникають під час виконання Указу Президента України від 08.11.2019 року №837/ 2019.

Протягом 2020 року Міністерством юстиції України та Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса було проведено низку науково-практичних заходів (круглий стіл, фахові комунікації із зацікавленими сторонами) щодо проблем реформування судово-експертної діяльності в державі:

1) круглий стіл «Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя» (6-7 лютого 2020).

2) фахові комунікації із зацікавленими сторонами за напрямками: «Експерт чи судовий експерт» (14.07.2020), «Суб'єкти судово-експертної діяльності» (20.07.2020), «Доступ до професії судового експерта» (23.07.2020), «Відкриття текстів методик проведення судових експертиз для загального доступу» (27.07.2020), «Самоврядування судових експертів» (04.08.2020).

Проте головною темою і досі в Україні залишається врегулювання питання самоврядування судових експертів з огляду на той факт, що в державі існують атестовані судові експерти державних спеціалізованих установ та атестовані судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Проблемність питання полягає у кількісному співвідношенні вказаних типів експертів та специфіки діяльності, яка фактично і впливає на різний рівень організації та цілі самоврядування.

Діяльність державних експертів регулюється нормативними документами тих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать установи, що здійснюють судово-експертну діяльність в яких вони працюють. Фінансування діяльності експертів відбувається за рахунок коштів Державного бюджету. В країні на теперішній час **близько 10 000 атестованих державних судових експертів**. Діяльність іншого типу атестованих судових експертів, які не є працівниками державних установ регулюється Міністерством юстиції відповідними наказами. Їх кількісний склад не перевищує станом на жовтень 2020 року - **520 судових експертів**. Тобто співвідношення 20 : 1 не є справедливим для того, щоб говорити про рівність прав всіх членів самоврядувальної організації судових експертів у разі її створення за принципом об'єднання під одним «дахом» і державних, і не державних судових експертів в Україні. Питання,

наскільки держава готова зробити конкретні кроки у бік демонополізації та створення незалежної недержавної судової експертизи, поки залишається без відповіді.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформаційна модель системи проведення соціологічних досліджень у веб-середовищі / О. В. Марковець, Є. Ю. Березняк, Б. О. Лисик, Р. Б. Кравець // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Інформаційні системи та мережі. – 2016. – № 854. – С. 274–281. – Бібліографія: 12 назв;
2. Методы сбора информации. ОНЛАЙН-ОПРОСЫ (CAWI). - URL: <https://4service.group/ua/service/market-research-ukraine/metody-sbora-informatsii/cawi-uk>;
3. Анкета Інтернет-опитування судових експертів. - URL: <https://forms.gle/CW6t4wAuVQAjkrbT9>;
4. Державний Реєстр атестований судових експертів. - URL: <https://rase.minjust.gov.ua>.

УДК 343.98

Ярослав Ю.Ю.

Доцент кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук,
доцент, заступник голови ГО «Всеукраїнська незалежна
науково-дослідна експертна спілка»
м. Київ, Україна
E-mail: jaroslavexpert@gmail.com
ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-4720-7186>

САМОРЕГУЛЮВАННЯ – НАЙВАЖЛИВІША УМОВА РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОЇ (ПРИВАТНОЇ) СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація: в статті проводиться аналіз щодо суб'єкта саморегулювання в судовій експертизі України, стверджується, що таким суб'єктом може бути тільки недержавна (приватна) судова експертиза, надана рекомендація з відповідного вдосконалення законодавства.

Ключові слова: державна судова експертиза, недержавна (приватна) судова експертиза, фахівці зі спеціальних знань, саморегулювання, саморегулювальні професійні організації недержавних (приватних) судових експертів.

Перше, незважаючи на те, що саморегулювання нормативно не врегульовано, щодо окремих груп працівників, зокрема, адвокатів та оцінювачів майна, така форма організації їх діяльності передбачена у відповідних законах. Судова експертиза в своїй структурі відрізняється від цих напрямків професійної діяльності, що створює свою специфіку для затвердження та організації саморегулювання судової експертизи.

Друге, в Україні за діючою доктриною передбачено 3 групи судових - це *державні* судові експерти, які працюють в спеціалізованих державних судово-експертних установах, *недержавні (приватні)* судові експерти, які діють самостійно або в недержавних підприємствах, а також *фахівці* зі спеціальних знань різноманітних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. При обранні їх судовими експертами вони набувають однаковий процесуальний статус, але умови здійснення експертної діяльності в них дещо розрізняються.

Перші дві групи здійснюють експертну діяльність на постійній основі, повинні бути атестовані і мати свідоцтво про присвоєння кваліфікації за певною експертною спеціальністю, відомості про них подаються до Реєстру атестованих експертів, який ведеться Мінюстом України. Недержавні (приватні) експерти навчаються (стажуються) в державних СЕУ Мінюсту, атестуються (переатестуються) в ЦЕКК згаданого міністерства, там же розглядаються їх дисциплінарні справи, рецензуються експертні висновки та

проводяться перевірки їх діяльності, їм дозволяється проведення тільки половини (точніше 53,3%) від переліку всіх експертиз, дозволених державним експертам. Конфлікт інтересів, який впливає із підпорядкованості приватної експертизи, впливає на ствердження принципу змагальності в судочинстві, як важливішого чинника для неухильного досягнення істини в судочинстві.

3-я група експертів – фахівці, які залучаються до проведення експертиз, як правило, епізодично, їм не треба мати спеціального дозволу від держави (свідोцтва) на проведення експертиз, їх вибір замовником здійснюється за наявністю виключно формально-якісних показників компетентності, за логікою є підстави вважати, що ця група експертів фактично є найбільш незалежною. Сама по собі ця група експертів – фахівці – саморегулюватись не може, бо їх залучення судом в якості експертів не є систематичним, проходить за випадком, часто не за тарифікованим видом експертизи. Але вони можуть приймати участь в близьких за профілем саморегулювних професійних організаціях (СРО), бути, в якості «запасної лави» недержавних (приватних) експертів.

В Указі Президента від 08.11.2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» одним з питань поставлено завдання з розроблення та внесення змін до законодавчих актів щодо «створення системи самоврядування судових експертів». Вважаємо, що це є формою реалізації принципу дерегуляції, тобто скасування чи скорочення державного регулювання в галузі судової експертизи. Зменшення контролю держави має стимулювати вільний розвиток судової експертизи. Є потреба визначитись до якої з названих 3-х категорій судових експертів слід відносити цю нормотворчу пропозицію.

Третє, в літературі висловлена думка, що самоврядування (чи саморегулювання) повинно відноситись до обох груп судових експертів, які на *постійній* основі здійснюють судово-експертну діяльність, тобто, до державних та недержавних (приватних) експертів [1,с.64; 2,с.72-73].

Державна судова експертиза розподілена за відомствами і в цьому є певна логіка. Крім забезпечення судочинства якісною та виконаною без “затягування” експертизою, що є першочерговим і найважливішим чинником існування цієї категорії судових експертів (власне, для чого і створювалась ця система), вона має функції проведення науково-дослідних розробок перспективних напрямків судової експертизи та спеціально-технічної допомоги в забезпеченні слідчих та оперативно-розшукових дій.

За кордоном державна судова експертиза звично діє при державних інституціях - поліції чи прокуратурі. Так, в США вона організована як на місцевому рівні - в поліцейських відділках штатів чи міст (округів), так і на державному (федеральному) рівні при Федеральному бюро розслідувань (ФБР), Управлінні боротьби з наркоманією, Бюро з дослідження алкогольних напоїв, тютюнових виробів та вогнепальної зброї, поштовому відомстві, таємній службі, митниці та армії [3,с.41]. В зв'язку із наведеним, організаційне

вдосконалення державної експертизи аж ніяк не може йти через її повне відокремлення від державних структур і перехід на саморегулювання. В той же час подальше удосконалення державної судової експертизи з метою усунення фактів неузгодженості в діях, як вираження відомчої розпорошеності, доречно здійснити через створення «самостійної інституції, незалежної від органів досудового розслідування», на кшталт Експертного комітету, про що мова йшла ще в 1992 році, у зв'язку із прийняттям ВРУ Концепції судово-правової реформи.

Не треба забувати також про те, що державна судова експертиза, згідно зі ст.7 Закону України «Про судову експертизу», має монополію на проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз», яку при всіх критичних висловах досі не вдалося скасувати.

Недержавна (приватна) судова експертиза несе допоміжну функцію, її кількісний склад в 12,5 разів менше державної, вона має розвиток в тих видах, які не вимагають складного аналітичного обладнання, це – судово-економічна, товарознавча та автотоварознавча, будівельна експертизи, експертиза інтелектуальної власності та автотехнічна експертиза. Але факт її допоміжної функції аж ніяк не слід тлумачити, що там працюють менш фахові експерти, за окремими висловами. В певній чималій кількості в недержавній (приватній) експертизі працюють бувши працівники державних установ судової експертизи, між іншим серед них значна кількість з науковим ступенем кандидата чи доктора наук, що аж ніяк не може свідчити про відсутність в них компетентності в спеціальних питаннях та загальній теорії судової експертизи.

Саморегулівність професійної громадської організації, позначена в назві, підкреслює її повну автономність в організаційних, експертних, методичних, дисциплінарних і інших питаннях, здатність керувати цими процесами без втручання державних чиновників від судової експертизи. Зрозуміло, що саморегулівність в цьому визначенні може відноситись тільки до недержавної (приватної) експертизи.

Поява таких організацій у недержавних (приватних) судових експертів (СРО) дозволить усунути монопольне становище державної судової експертизи і буде сприяти поступовому становленню наукової змагальності в судовій експертизі. Ці організації повинні здійснювати як дієвий захист своїх членів, так і проводити розгляд дисциплінарних справ, організовувати науково-методичну підтримку їх експертних проваджень, налагоджувати атестацію за певними видами експертної діяльності, вести базу даних своїх експертів, займатись постійним підвищенням їх кваліфікації шляхом проведення семінарів чи конференцій, обміну досвідом, в тому числі, міжнародним тощо.

Четверте, реалізація принципу саморегулювання може йти різними шляхами, або при створенні такого об'єднання умовно «зверху» – єдиного СРО для всіх недержавних (приватних) експертів із розподілом на певні секції в його межах, або умовно «знизу», коли об'єднання буде дрібнитись за класом

(видом) експертиз і це призведе до виникнення певної кількості самостійних СРО. Другий варіант реалізації саморегулювання виглядає більш демократичним, він може в подальшому трансформуватись у спрощений перший варіант за умовою бажання його членів щодо створення асоціативного об'єднання, але тільки для виконання координаційних функцій. Паростки таких професійних експертних громадських об'єднань вже є в Україні. Тут важливо також відмітити, що чиновники від судової експертизи більш схильні до створення СРО по першому типу, бо таким чином вони будуть і надалі забезпечувати вплив на експертну приватну спільноту, що буде складно реалізувати при великій кількості СРО. Це показує практика створення СРО в адвокатів, арбітражних керуючих тощо.

П'яте, для реалізації принципу саморегулювання недержавних (приватних) громадських організацій судових експертів, на наш розсуд, доречно внести зміни до спеціального Закону України «Про судову експертизу». Рекомендується додати один розділ наступного змісту:

«Розділ V Саморегулівні професійні громадські організації недержавних (приватних) судових експертів.

Ст.25 Саморегулівна професійна організація недержавних (приватних) судових експертів

1.Недержавні (приватні) судові експерти та фахівці в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо можуть об'єднуватись в громадські професійні організації, в тому числі, саморегулівні.

2. Саморегулівною професійною організацією недержавних (приватних) судових експертів є всеукраїнська громадська організація, що об'єднує недержавних (приватних) судових експертів та фахівців в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, здійснює повноваження з громадського регулювання їх діяльності.

3. Утворення та порядок діяльності саморегулівної професійної організації недержавних (приватних) судових експертів регулюється законодавством про об'єднання громадян з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

4. Саморегулівна професійна організація недержавних (приватних) судових експертів є юридичною особою, яка діє на засадах самоврядування і діяльність якої не має на меті отримання прибутку.

5. Всеукраїнська саморегулівна професійна організація недержавних (приватних) судових експертів повинна відповідати таким критеріям:

-мати склад атестованих недержавних (приватних) судових експертів не менш ніж 60 відсотків від загального кількісного складу організації, інші 40 відсотків припадають на фахівців в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо;

-мати органи управління, функції і повноваження яких повинні відповідати вимогам цього Закону;

-мати розроблені відповідно до вимог цього Закону і такі, що є

обов'язковими для виконання членами саморегульованої організації недержавних (приватних) судових експертів правила професійної етики.

Шосте, порядок визнання Міністерством Юстиції України статусу Всеукраїнської саморегульованої професійної організації недержавних (приватних) судових експертів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Ст.26 Функції та повноваження саморегульованої професійної організації недержавних (приватних) судових експертів.

Саморегульована професійна організація недержавних (приватних) судових експертів виконує такі функції та повноваження щодо громадського регулювання їх діяльності:

- 1) здійснює контроль за виконанням положень цього Закону та інших нормативно-правових актів у діяльності її членів;
- 2) може брати участь у розробці нормативно-правових актів та заходах з питань судової експертизи та вдосконалення судочинства;
- 3) може брати участь у професійній підготовці судових експертів та підвищенні їх професійного рівня;
- 4) може створювати або брати участь у складі експертно-кваліфікаційної та дисциплінарної комісії;
- 5) здійснює представництво інтересів членів саморегульованої професійної організації недержавних (приватних) судових експертів в органах державної влади, судах, органах місцевого самоврядування та їх захист;
- 6) здійснює інформування суспільства про практику та проблемні питання судової експертизи;
- 7) має інші функції та повноваження, передбачені законодавством України».

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крайнов І.П. Концептуальні положення з питань реформування законодавства про судову експертизу в Україні. – в кн. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (м.Харків, 6-7 лютого 2020 року).- Харків: ФОП Панов А.М.- С.62-65;
2. Хоша В.В. Розроблення проекту концептуальних засад нормативно-правового регулювання самоврядування судових експертів в Україні. – в кн. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (м.Харків, 6-7 лютого 2020 року).- Харків: ФОП Панов А.М. - С.72-75;
3. Кертэс И. Криминалистическая техника в развитых капиталистических странах (в помощь экспертам).- М., ВНИИСЭ.- 78с.

УДК 343.98

Голубенко О. М.

Генеральний директор експертної компанії «ДЕКРА Експерт», адвокат
м. Київ, Україна
e-mail: vakula.ua@gmail.com

МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЇХ ПЛЮСИ ТА МІНУСИ

Питання саморегулювання судово-експертної діяльності повстало не сьогодні, його обговорення почалося ще тоді, коли кількість приватних судових експертів була вже достатньою для створення всеукраїнською громадською організацією. 21 червня 1997 року, виступаючи на установчому з'їзді Союзу експертів України, автором цієї доповіді було поставлено питання про створення саморегулювальної організації експертів, яка б дозволила експертам самостійно вирішувати питання атестацій та переатестацій, розробки та затвердження методик, підвищення кваліфікацій тощо.

На жаль, створена тоді громадська організація так і не спромоглася вирішити питання саморегуляції, в наслідок чого перетворилася в громадський придаток державного регулювання галузі.

Сьогодні питання саморегуляції набуло ще більшої актуальності, тому що за 26 років, які пройшли з моменту прийняття Закону «Про судову експертизу» руками чиновників-регуляторів, за мовчазною згодою контрольованої ними громадської організації, була створена монополю-жорстка система регулювання, яка надавала явні переваги державним експертним установам, залишаючи за приватною експертизою лише роль п'ятого колеса в візку. Про це, перш за все говорять цифри: якщо на сьогоднішній день в штаті державних експертних установ працюють біля 6 тисяч фахівців, то кількість приватних судових експертів не перевищує 600 осіб, або менше 10 % від кількості державних.

Враховуючи поставлені в Указі Президента від 08.11.2019 №837/ 2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» завдання по реформуванню судової експертизи, з усіх боків почали надходити пропозиції, велика кількість з яких стосуються саме саморегулювання експертів.

Пропонується в якості формату саморегулювання єдина, всеукраїнська громадська (професійна) організація, яку планується створити на принципах і засадах Національної асоціації адвокатури або інших подібних структур. Можливо, що вже є на прикметі така громадська організація, куди залишилось “запропонувати” решті судових експертів, які поки не є її членами, стати ними та залучитись до її роботи.

В зв'язку з цим виникає питання, а чи потрібно українським експертам саморегулювання взагалі? Очевидно, що так, потрібно, але не у вигляді добровільно-обов'язкової структури, в яку будуть заганяти усіх, хто бажає надавати свої експертні послуги в судових справах. Враховуючи те, що, на відміну від адвокатів та аудиторів, судова експертиза має велику кількість напрямків та спеціалізацій, підґрунтям саморегулювання повинні стати саме ці чинники. Експерти повинні об'єднуватись в професійні організації по принципу відомих ще з середньовіччя цехів: «чоботарі з чоботарями і кондитери з кондитерами». В Європі і світі існує велика кількість професійних експертних організацій, багато з яких мають міжнародний статус, і до складу яких мають право долучатися українські експерти. Окрім того, ці організації в деяких випадках конкурують між собою, доводячи свою перевагу завдяки ефективності управління та професійності. Приєднання вітчизняних експертів до міжнародних «клубів» своїх колег, насамперед вирішить питання їх професійної підготовки та атестації (безумовно, що сертифікат визнаної міжнародної експертної організації важить більше ніж корочка видана українськими функціонерами від експертизи). Це також дозволить підняти методологічне та інформаційне забезпечення до європейського та світового рівня, що не спроможні зробити ані існуюча система атестацій та переатестацій, ані так званий реєстр методик. На підтвердження цих слів наведу приклад приєднання українських експертів-автотехників та транспортних трасологів до Європейської асоціації експертів з аналізу ДТП (EVU), що дозволило отримати доступ до унікальних розробок та баз даних, без яких українська автотехнічна експертиза до цього тупцювала на місці, залишаючись на рівні 80-90 років минулого сторіччя. Так, наприклад, рівень наукових розробок EVU дозволяє відповісти на усі питання, на які не змогли відповісти експерти ХНДІСЕ у, так званий, справі «Зайцевої-Дронова». Ба більше, експерти, що входять до складу EVU, заявляють, що вони можуть визначити швидкість Лексуса, на якому Зайцева скоїла наїзд на пішоходів. Для цього їм потрібно лише підключитись до бортової системи автомобіля. Президентом цієї організації є Йорг Альгримм, який довгий час очолював напрямок експертного аналізу ДТП в ДЕКРА, а головою правління – доктор Герман Штеффан – розробник всесвітньо відомої програми з комп'ютерної реконструкції ДТП PC Crash.

Цеховий принцип саморегулювання важний ще й тим, що єдиний добровільно-обов'язковій структурі (навіть при існуванні всіляких професійних секцій) буде важко стати учасником більшості міжнародних експертних організацій, бо їх статuti, як правило, вимагають безпосереднього (у вигляді національних груп) членства експертів, а не членства національної організації. Саме такі вимоги, наприклад, зазначені у статуті EVU. Окрім того, експерти одного і того ж напрямку тієї чи іншої країни мають право приєднуватись до різних, в тому числі і конкуруючих, організацій. А тому,

наприклад, різні експерти-автотехніки або експерти-економісти, в Україні можуть створити відділення декількох міжнародних структур.

Безумовно, що деякі питання саморегулювання потребують узгодження своїх позицій та дій між експертами різних напрямків і спеціалізацій, а тому постає питання, в якій саме формі це доцільно робити. Як на мене, найбільш прийнятною є форма федерації експертних організацій України, членами якої можуть бути як національні відділення міжнародних організацій, так і суто вітчизняні громадські організації експертів. В рамках федерації можливо вирішення питання створення та ведення єдиного реєстру експертів по спеціалізаціям, а також питання розвитку всієї системи судової експертизи в цілому. Принципами керівництва роботою федерації повинні бути рівність усіх організацій, які входять до її складу, а також колегіальність прийняття рішень. Поточне керівництво федерацією логічно здійснювати шляхом призначення голови правління зі складу представників членів-організацій, який має відповідати за вирішення організаційних питань поміж засіданнями правління. Посада голови правління повинна переходити від однієї організації до іншої не рідше одного разу на рік, що дозволить запобігти узурпації влади в федерації.

Сподіваюсь, що процес демонополізації судово-експертної діяльності зупинити вже неможливо, але, не сумніваюсь, що було б наївним розраховувати на те, що нинішні регулятори цієї галузі, та безпосередні бенефіціари існуючого стану речей, без спротиву будуть спостерігати за цим процесом. Нас усіх чекає довга та кропітка робота, але її результати варті того, щоб Україна отримала дійсно демократичну, прозору та об'єктивну судову експертизу, а це стовідсотково наблизить нас до цивілізованого світу, в якому повага до людини та її прав і свобод не є пустим звуком.

УДК 343.98

Стародубов І.В.

Директор відокремленого структурного підрозділу ДП “Інформаційні судові системи” “Центр судової експертизи та експертних досліджень” Державної судової адміністрації, кандидат юридичних наук, судовий експерт, патентний повірений, оцінювач, Президент Союзу експертів України
м. Київ, Україна

E-mail: i.v.starodubov@gmail.com

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-3831-8407>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За останній час багато уваги приділялось проведенню судової реформи. Проте серед напрямків, які ще потребують реформування — судово-експертна діяльність.

Як відомо, судово-експертиза – одна із важливих складових судової системи, та в багатьох справах є що не самим головним джерелом доказів.

За останні 26 років багато що змінилося в організації судово-експертної діяльності і, зрозуміло, ці зміни потребують закріплення на законодавчому рівні. Тому в умовах проведення комплексної судової реформи, процес зміни законодавства в сфері організації судово-експертної діяльності є цілком закономірний.

Так склалося історично, що в Україні основна кількість призначень експертиз припадає на державні судово-експертні установи, проте обмежене фінансування цих установ унеможливорює збільшення кількісного складу експертів для виконання покладених на установу завдань і веде до відмови від проведення цих самих експертиз або призводить до збільшення термінів їх проведення, інакше кажучи, не дає можливості ефективно виконувати покладені на них обов'язки.

Останні десятиліття розвивається професійна діяльність експертів, що не є працівниками державних експертних установ (так-звані незалежні або приватні експерти) - створюються приватні компанії, які об'єднують у своєму складі експертів та фахівців атестованих за певними, відповідними галузями знань.

Закон України “Про судову експертизу (1994 року) не містить поняття «недержавна установа судових експертиз», тим не менш вони є, створюються нові і, існуючи відіграють вагомий роль в роботі з судами.

© Стародубов І.В., 2020

Розглядаючи місце та роль приватної судової експертизи, наведемо результати кількісного аналізу корпусу приватних експертів.

Почнемо з загальної картини.

Кількість діючих експертів у 2013 році, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та атестовані Центральною експертно-кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції становила **760** фахівців.

У 2014 році – **680**, у 2015 році – **558**, у 2016 році – **567**, у 2017 році – **565**, у 2018 році – **554**, у 2019 році – **546**, у 2020 році – **506**.

Як ми бачимо, тенденція йде на зменшення кількості приватних судових експертів.

Судові експерти, які не працюють в державних експертних установах атестовані за наступними видами судових експертиз:

- Інженерно-технічна експертиза (спец. 10.1, 10.2);
- Будівельно-технічна та земельно-технічна експертиза (10.6 ,10.7, 10.10, 10.14);
- Економічна експертиза (11.1, 11.2, 11.3);
- Товарознавча експертиза (12.1);
- Автотоварознавча експертиза (12.2);
- Експертиза у сфері інтелектуальної власності (13.1 - 13.9)

Наприклад кількісний склад експертів за напрямком:

- будівельно-технічної, земельно-технічної, оціночно-будівельної та оціночно-земельної експертизи у 2015 році – 214, у 2016 році – 210, у 2017 році – 196;
- економічної експертизи у 2015 році – 126, у 2016 році – 136, у 2017 році – 144;
- автотоварознавчої експертизи у 2015 році – 151, у 2016 році – 132, у 2017 році – 121;
- інженерно-транспортної експертизи у 2015 році – 38, у 2016 році – 33, у 2017 році – 38;
- експертизи у сфері інтелектуальної власності у 2015 році – 14, у 2016 році – 26, у 2017 році – 29;
- товарознавчої експертизи у 2015 році – 14, у 2016 році – 19, у 2017 році – 24.

За даними державного Реєстру атестованих судових експертів на сьогодні загальна кількість атестованих експертів, в яких свідоцтва є чинними становить приблизно **5000** осіб.

Приведемо порівняння штатної чисельності науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та кількості приватних експертів

У 2013 році кількість приватних експертів становила **760** осіб, а штатна чисельна кількість співробітників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України **1066** осіб. У 2020 році кількість приватних експертів становила **506** осіб, а штатна чисельна кількість

співробітників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України вже **1135** осіб.

Проте якщо ми порівняємо кількість висновків експертів наданих приватними експертами та кількість висновків експертів виконаних державними експертами Міністерства юстиції України, відповідно до напрямків за якими атестовані приватні експерти, то в 2015 році вона становили **22358** та **35147** відповідно, а у 2019 році **27387** та **66541** відповідно. Тож, навіть зараз, при зменшенні кількості приватних експертів, можна побачити, що приватний сегмент виконує майже третину експертних проваджень, порівняно з експертами Міністерства юстиції України.

Громадське об'єднання «Всеукраїнська громадська організація «Союз Експертів України», вважає доцільним впровадження механізму саморегулювання експертної діяльності із врахуванням специфіки судово-експертної галузі.

Завдяки ініціативам ГО «ВГО «Союз експертів України» вже відбулись деякі зміни, а саме :

представники приватних судових експертів (за поданням громадських організацій):

- входять до постійного складу кваліфікаційної палати ЦЕКК;
- входять до змінного складу кваліфікаційної палати ЦЕКК;
- входять до постійного складу дисциплінарної палати ЦЕКК;
- входять до змінного складу дисциплінарної палати ЦЕКК;
- входять повноправними членами до Персонального складу президії НКМР;
- входять повноправними членами до складу секцій з певних видів судової експертизи НКМР;
- мають можливість безпосередньо надавати методики / методичні рекомендації розроблені приватними експертами на розгляд Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті України.

Що пропонує Громадське об'єднання «Всеукраїнська громадська організація «Союз Експертів України»:

змінити поняття навчання, атестація та стажування.

1. Навчання проводиться до атестації (яка є безстроковою), при навчанні надати можливість судовим експертам самостійно обирати суб'єкт навчання:

- державна спеціалізована установа, що проводить судові експертизи;
- вищий навчальний заклад;
- курси та спеціалізовані заклади відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- курси при громадських об'єднаннях;
- навчання у іншого судового експерта, який не є працівником державної експертної установи та має стаж експертної роботи понад 5 років.

2. Після навчання кандидат в експерти повинен пройти практичне стажування у:

- державній спеціалізованій установі, що проводить судові експертизи
- іншого судового експерта, який не є працівником державної експертної установи та має стаж експертної роботи понад 5 років.

Після стажування на керівника стажування покладається обов'язок підготувати документи та забезпечити роботу атестаційної комісії яка проведе атестацію експерта.

3. Атестація судового експерта може відбуватися шляхом створення атестаційної комісії при:

- державній спеціалізованій установі, що проводить судові експертизи;
- громадській організації судових експертів.

Чисельність складу атестаційної комісії не може бути менше ніж п'ять осіб до складу обов'язково входять: голова комісії, представник Міністерства юстиції України або іншого відомства, якщо спеціалізована експертна установа має інше підпорядкування, фахівець з процесуальних питань судової експертизи, а також не менш 2-х атестованих судових експертів (як тих що працюють у експертних установах, так і тих що не працюють у них), які мають стаж практичної роботи судового експерта не менше ніж п'ять років.

Після атестації відомості про експерта, що атестувався надаються держателю Реєстру судових експертів для внесення відомостей.

4. Стажування замінити підвищенням кваліфікації (з визначеною кількістю часів) до якого включаються :

- участь у семінарах, що проводять державні спеціалізовані установи судові експертизи;
- участь у семінарах, що проводять громадські організації судових експертів;
- участь у розробці методичних рекомендацій та методики судових експертиз;
- інше.

Вважаємо за необхідне розглянути запропоновані заходи щодо впровадження самоврядування судових експертів недержавного сектору, задля вирішення проблем кадрового забезпечення юридичної спільноти, якісними висновками експертних досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України "Про судову експертизу" від 25.02. 1994 р. № 4038-XII зі змінами та доповненнями. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 28, стаття 232;

2. Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах від 12.12.2011 № 1431/20169. зі змінами та доповненнями. // Офіційний вісник України офіційне видання від 26.12.2011 — 2011 р., № 98, стор. 134, стаття 3591, код акта 59605/2011.

УДК 343.98

Пампуха Г.Г.

Керуючий партнер ТОВ «Незалежний інститут судових експертиз»,
Голова правління Громадської організації «Всеукраїнська експертна палата»,
Президент МНА «Європейська арбітражна палата» (Брюссель, Бельгія),
член Правління Міжнародного інституту експертиз «ПЕхpertise»
м. Київ, Україна
e-mail: pampukha@chea-taic.be

ВЛАСНА ТОЧКА ЗОРУ: МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА НЕЗАЛЕЖНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ⁵

В рамках проведеної Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії "Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України" для перспективи відображення суті пропозицій в ЗМІ та резолюції за підсумками конференції можна відмітити наступне.

Приємно підкреслити, що міжнародна співпраця в проведенні судової експертизи в Україні почала реалізовуватись з весни 2017 року, коли ухвалою одного з державних судів м. Одеси була призначена експертиза у складі міжнародної експертної комісії із залученням експертів будівельно-технічної та пожежно-технічної спеціальностей з європейських юрисдикцій.

Інший резонансний випадок проведення міжнародної експертизи КНДІСЕ стосувався справи про вбивство журналіста Павла Шеремета. До складу експертної комісії було залучено британського фахівця по дослідженню і ідентифікації осіб по антропоморфним характеристикам.

Міжнародні експертизи також проводились у справі щодо розслідування причин та обставин збиття пасажирських літаків Boeing 777 біля Донецька, що виконував регулярний рейс МН17, та Boeing 737 під Тегераном, що належав авіакомпанії «МАУ».

Хоча можна навести не один приклад проведення міжнародної експертизи, на мій погляд, постала необхідність вносити відповідні зміни в законодавство.

По-перше, зміни необхідні відносно застосування процедури залучення іноземних експертів та фахівців в експертну комісію для проведення досліджень та судових експертиз, а також з метою конструктивного та якісного використання даних висновків в слідчому та судовому провадженні в Україні.

© Пампуха Г.Г., 2020

⁵ Текст наведено у авторській редакції, пунктуація, стилістика матеріалу залишені без змін.

По-друге, аналогічно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та окремою процедурою визнання й виконання рішень іноземних судів, які мають бути виконані на території України, необхідно регламентувати проведення міжнародної експертизи та подальше застосування висновків міжнародних експертиз, які були проведені поза межами України, в українському процесуальному законодавстві, в Законі України «Про судову експертизу», зокрема, а також в міжнародних конвенціях про взаємну юридичну допомогу.

Стосовно саморегуляції судово-експертної діяльності моя думка полягає в наступному.

На сьогодні ні Міністерство юстиції України, ні державні експертні установи не виявляють активної участі чи зацікавленості щодо саморегуляції судово-експертної діяльності. Тому у цьому зацікавлені тільки недержавні судові експерти як у єдиному представницькому органі в питаннях:

- внесення змін до законодавства;
- представництва інтересів в органах державної влади;
- захисту інтересів тощо.

І якщо ми зацікавлені в тому, щоб недержавних судових експертів сприймали серйозно та як конкурентоздатних суб'єктів, має бути створена єдина всеукраїнська саморегулююча організація, членство в якій має бути обов'язковим для всіх недержавних експертів. Аналогом подібної організації, але у сфері адвокатських послуг, є Національна асоціація адвокатів України або ж профспілка. Якщо йти цим шляхом, то необхідно провести Установчі збори, обрати керівництво даної організації, отримати згоду на представництво в організації з можливим наданням їй кваліфікаційних функцій подібно до того досвіду і практики, що мають схожі саморегулюючі організації в країнах ЄС та США.

Мені особисто подобається ідея створення єдиної профспілки судових експертів України.

УДК 343.98

Авдєєва Г.К.

Кандидат юридичних наук, судовий експерт

м. Харків, Україна

E-mail: gkavdeeva@gmail.com

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0003-4712-728X>

НЕДЕРЖАВНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА І РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. Здійснено аналіз проблем використання висновків недержавного експерта і рецензій на висновки експерта у судочинстві та зазначено про їх позитивний вплив на реалізацію принципу змагальності і рівності процесуальних можливостей сторін кримінального провадження, надано пропозиції щодо усунення виявлених проблем.

Ключові слова: недержавна судова експертиза, рецензування висновків експерта, змагальність сторін судочинства, рівність процесуальних можливостей сторін, залучення експерта.

Задля реалізації прав осіб на справедливе правосуддя прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, більшість з яких ратифіковано Україною. Зокрема, ст. 6 Конвенції про захист прав людини гарантує право на справедливий судовий розгляд. [1] Це, серед іншого, передбачає існування рівності сторін судового процесу та процесуальну змагальність. При цьому всі докази, прийняті судом, мають бути доступними для сторін провадження для їх використання у змагальних дебатах. [2]

Право сторони захисту і потерпілого на самостійне подання доказів гарантовано статтею 55 Конституції України, а рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів – ч.3 ст. 129. [3]

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом отримання висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, тощо (ч. 3 ст. 93 КПК України). Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право самостійно і за допомогою захисника збирати й подавати докази, в тому числі – висновки експерта (ч. 1 ст. 20 КПК України). Потерпілий також має право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (ст. 56 КПК України).

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошував на важливості здійснення доказування в межах змагальної судової процедури та дотримання принципу рівності процесуальних засобів, а також на тому, що держава повинна забезпечувати рівність процесуальних засобів – кожній стороні має надаватись розумна можливість представляти її справу, в тому числі стосовно подання доказів, за умов, які не ставлять її в істотно невігідне становище порівняно з іншою стороною. [4, с. 231]

Висновки експертів є процесуальними джерелами доказів (ст. 84 КПК України), а висновки спеціаліста - процесуальними джерелами доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (ст. 298-1 КПК України). Хоча на отримання і подання до суду таких висновків сторони кримінального провадження мають рівні права (ч.2 ст.22 КПК України), існує низка перешкод для залучення експерта стороною захисту і потерпілим. Через те, що всі учасники кримінального провадження, окрім сторони обвинувачення, не мають доступу до речових доказів, які можуть досліджуватися експертом, вони не мають можливості самостійно залучити експерта. Більше того, проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз в Україні дозволено проводити виключно державним спеціалізованим експертним установам (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»). При цьому, в окремих державних експертних установах взагалі не здійснюються деякі види експертних досліджень через брак обладнання або спеціалістів, що перешкоджає повному та об'єктивному розслідуванню злочину та заважає учасникам кримінального провадження обрати найбільш кваліфікованого експерта у певній галузі, в т.ч. – приватного.

В Україні рецензування висновку державного судового експерта особою, яка не є працівником державної експертної установи, не передбачено процесуальним законодавством. Через те, що здійснити оцінку достовірності висновку експерта за відсутності спеціальних знань складно, для допомоги в такій оцінці варто залучати рецензентів, які мають відповідні спеціальні знання. Рецензія не є процесуальним джерелом доказів, має лише технічний, допоміжний (консультативний) характер, але у разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, вона має розглядатися слідчим (судом) і слугувати підґрунтям для призначення повторної або додаткової експертизи.

ЄСПЛ у рішенні «Khodorkovskiy і Lebedev проти Росії» від 25.7.2013 за заявами 11082/06 і 13772/05 [5] зазначив про порушення Статті 6 Конвенції (Право на справедливий суд) і наголосив на тому, що для ефективного оскарження експертних висновків сторона захисту повинна мати можливість надати висновки альтернативних експертиз, а відмова національного суду у розгляді в суді рецензії на висновки експертів порушує рівновагу між сторонами захисту та обвинувачення у питанні збору й надання експертних доказів і знехтує принципом рівності сторін.

Рецензування висновків експерта відповідає низці національних законодавств країн-членів ЄС. Зокрема, у Польщі під час оцінки висновку судового експерта сторони провадження зазвичай звертаються до спеціалістів або експертів (у тому числі приватних) з метою встановлення його об'єктивності, обґрунтованості, повноти дослідження та ін. [6, с. 115] Це допомагає з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок між виявленими ознаками об'єкта експертизи і встановлюваним фактом, а також надає підстави для визначення належності, допустимості, достовірності і достатності висновку експерта як джерела доказів.

Задля усунення проблем реалізації прав осіб на справедливе правосуддя Президентом видано Указ №837/2019, в якому як невідкладні заходи з проведення реформ зазначено «упровадження механізму оцінювання якості наданої правової допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review»)» та «розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ... запровадження рецензування висновку судового експерта ...».

Для реалізації принципу змагальності у судочинстві стороні захисту і потерпілому необхідно надати право на самостійне залучення обраного ним експерта або рецензента експертного висновку (у тому числі - приватного), заявляти відвід експерту і рецензенту, ініціювати призначення експерта чи рецензента з числа вказаних ним осіб, а рецензії на висновки експертів мають визнаватися письмовими консультаціями, які мають обов'язково аналізуватися слідчим і судом.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата підписання: 04.11.1950. Дата ратифікації Україною: 17.07.1997. Дата набрання чинності для України: 11.09.1997. Офіційний переклад . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;
2. Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів. *Офіційний веб-сайт Верховного суду України*. Ч.ч. 27,28. URL: [https://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](https://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6);
3. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>;
4. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». Київ : ВАІТЕ, 2017. 234 с;
5. Khodorkovskiy і Lebedev проти Росії (заяви №№ 11082/06 і 13772/05). *The European Court of Human Rights*. Strasbourg, 25.7.2013. Український переклад. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-179173>;

6. Bronowska K. Teoretyczne zagadnienia kontroli ekspertyzy i oceny opinii biegłego. Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestepczosci: Ksiega Pamiatkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi. Poznan. 2008. P. 115.

УДК 343.98

Озерський І. В.

Професор кафедри цивільного та кримінального права та процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили, доктор
юридичних наук, професор, почесний академік НАНВО України, радник
юстиції, юридичний психолог
м. Миколаїв, Україна
E-mail: ozerskuy-i-v@ukr.net
ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0001-8356-0473>

ПРОЦЕДУРИ ДОЛУЧЕННЯ «ПИСЬМОВИХ ПОЯСНЕНЬ» (УСНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ) ТА «ВИСНОВКУ» СПЕЦІАЛІСТА-ПСИХОЛОГА ДО МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ДОКАЗУ

Анотація. У представленій науковій праці висвітлені окремі теоретико-правові питання використання окремих форм спеціальних психологічних знань застосованих в кримінальному провадженні як доказу. Проблема визнання окремих форм використання спеціальних психологічних знань як доказу в кримінальному судочинстві завжди була в центрі уваги юридичної науки, а в останній час стала нагальною для науковців та практиків, діяльність яких пов'язана зі сферою досліджень у галузі юридичної психології.

Ключові слова: «письмове пояснення» (консультація) та «висновок» спеціаліста-психолога, доказ, психолог, юридичний психолог, верховенство права.

Наразі, в кримінально-процесуальній науці та практиці відсутнє тлумачення правової процедури залучення «письмових пояснень» та «висновку» спеціаліста-психолога до матеріалів кримінального провадження як доказу. Вважаємо, що «письмове пояснення» спеціаліста – психолога (ст. ст. 71 та 360 КПК України) може використовуватися як додаток до протоколу процесуальної дії (п. 2. ч. 2 ст. 105 КПК України) та класифікується як документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), що є окремим джерелом доказів згідно ч. 2 ст. 84 КПК України. Варто зазначити, що спеціаліст-психолог може обертати свої письмові роз'яснення не лише у формі «пояснень», а і у формі «висновку», що опосередковано передбачено самим законодавцем у ст. 95 КПК України. Зокрема, в ч.ч. 6, 7 означеної статті йдеться мова про висновок особи, що ґрунтується на спеціальних знаннях, що цілком узгоджується з особою, яка є спеціалістом в галузі психології (юридичної психології). Втім, такий висновок спеціаліста-психолога ніяк не підміняє висновок експерта-психолога, а носить лише рекомендаційний, інформаційний, орієнтуючий зміст для судово-психологічної експертизи та скеровується суб'єктом її призначення разом із постановою чи ухвалою про її (експертизи) проведення.

Висновок спеціаліста-психолога, що надається у межах кримінального провадження, особливо під час судового розгляду за клопотанням сторін (ч. ч. 6, 7 ст. 95 КПК України) класифікується як показання (ч. 1 ст. 95 КПК України) чи документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), що є джерелами доказів згідно ч. 2 ст. 84 КПК України. Таке положення цілком логічно застосовувати й до такої форми використання психологічних знань як «консультація» спеціаліста-психолога (ст. 360 КПК України). Щодо застосування психологічних знань у формі надання консультацій, то в цьому переконує аналіз практики за даними якої (76,5% випадків), психологічна консультація в багатьох випадках передуює призначенню судово-психологічної експертизи, а відтак, допомагає правильно кваліфікувати дії обвинуваченого, встановити належну міру покарання, правильно оцінити показання свідка, потерпілого тощо. Як пише О.М. Гребенюк **«за змістом консультація є досить близькою до такої форми використання спеціальних психологічних знань, як психологічна експертиза, і може надаватися тією ж особою, яка в подальшому буде проводити судово-психологічну експертизу» [10, с. 147].**

Вважаємо, що навіть при застосуванні неповнолітнім підозрюваному чи обвинуваченому певного запобіжного заходу потрібно залучати спеціаліста-психолога, адже як наголошує диспозиція ч. 1 ст. 492 КПК України, обрання такого заходу повинно відбуватись з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників. Наприклад, при передачі неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - під нагляд адміністрації установи, суд при допомозі спеціаліста-психолога зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд (ч. 4 ст. 493 КПК України).

Так само, хоча в статті 495 КПК України й непередбачено, спеціаліст-психолог може знадобитися при вирішенні суддею питання про тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на останнього (ч. 1 ст. 495 КПК України). Такому рішенню судді можуть слугувати думки прокурора, захисника і законного представника, які на нашу думку, повинні спиратися на психологічні спостереження спеціаліста-психолога, адже обставини дослідження справи можуть бути пов'язані з психотравмуючими чинниками впливу на свідомість, психологічний та фізіологічний стан неповнолітнього (деталізація події згвалтування, вбивства тощо). Отже таке рішення повинно прийматися суддею лише на підставі письмових чи усних роз'яснень (консультації) спеціаліста-психолога (ст. 360 КПК України) щодо доцільності видалення неповнолітнього із зали судового засідання.

Вважаємо, що прокурор під час досудового розслідування кримінального проступку вчиненого вперше неповнолітнім чи скоєння останнім злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої

тяжкості без застосування кримінального покарання має провести низку консультацій зі спеціалістом-психологом (*про можливість та доцільність примусового перевиховання неповнолітнього*) на ґрунті внутрішнього переконання та в порядку ч. 1 ст. 497 КПК України письмово звернутися з клопотанням до суду про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру. Відповідно за аналогією, вже під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, суд має з'ясувати чи слід застосовувати до нього означений захід, і якщо слід то який саме (п. 3 ч. 1 ст. 501 КПК України). Вважаємо, що для прийняття такого рішення, суд повинен викликати в судові засідання спеціаліста-психолога та ще раз переконатися про доцільність та ефективність застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру. Спеціаліст-психолог має надати усні роз'яснення свого висновку на яких ґрунтувалося клопотання прокурора в порядку ч. 1 ст. 497 КПК України.

Відрадно, що у чинному КПК України в ч. 10 ст. 101 законодавець зобов'язав особу чи орган яка здійснює провадження незгоду з висновком експерта вмотивовувати у відповідних постанові, ухвалі, вирокі. Прикро, але така вимога відсутня для «висновку» чи письмового пояснення спеціаліста». На нашу думку, законодавець має внести зміни до ст. 101 КПК України, доповнивши її частиною 11 у наступній текстуальній редакції: «Висновок чи письмове пояснення спеціаліста (у нашому разі – психолога) не є обов'язковими для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгоду з висновками чи письмовими поясненнями спеціаліста повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі».

Відтак вважаємо, що при оцінці «письмового пояснення» чи «висновку» спеціаліста психолога, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинен керуватися не лише передбаченим у ч. ст. 94 КПК України «внутрішнім переконанням» та «законом», але й верховенством права, що закріплене в положенні ст. 129 Конституції України, де чітко виписано: «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права». До речі, суддя при використанні спеціальних психологічних знань керується статтями 42, 55-59, 69-72, 84, 94, 95, 97, 99, 101, 105, 226-228, 242-245, 317, 327, 332, 345, 348-350, 354, 356, 360, 361, 484-486, 491-493, 495-497 КПК України. Вважаємо, що законодавцю варто внести зміни до чинної редакції ст. 94 (назва – «Оцінка доказів») КПК України та виписати її у пропонованій нами текстуальній конструкції: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом та верховенством права, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Таким чином, нормативні параметри чинного Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) дозволяють та розширюють можливості призначення судово-психологічної експертизи та використання інших ефективних форм застосування спеціальних психологічних знань), що слугують додатковим доказом у кримінальному провадженні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гребенюк М. О. Юридико-психологічні засади розслідування злочинів, вчинених із особливою жорстокістю : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2009. 200 с.

УДК 343.98

Назаров О.А.

Директор Київського судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, атестований судовий експерт психолог (поліграфолог), кандидат психологічних наук, доцент,

м. Київ, Україна

E-mail: institute.expertise.kiev@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3427-1162>

ОГЛЯД АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ТА КОНТИНЕНТАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У ПОРІВНЯННІ З ОСОБЛИВОСТЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ (РЕЦЕНЗУВАННЯ) ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ

Указом Президента України №837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 року було надано завдання Кабінету Міністрів України до 31 грудня 2020 року розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження рецензування висновку судового експерта.

Підставою прийнятого рішення стала не зовсім якісна та ефективна система оцінки висновків експертів, яка існує в Україні. Відсутність належної оцінки може спричиняти шкоду правосуддю через застосування при вирішенні судових справ неякісних, не повних, а іноді і немотивованих висновків експертів. Проте, у суду не завжди вистачає критеріїв для оцінки висновку експерта, у зв'язку з чим логічно постає актуальне питання, якими засобами необхідно користуватися для ефективної оцінки залучених спеціальних знань в судочинстві. Різні аспекти оцінки або рецензування висновків судових експертів розглядалися такими вітчизняними вченими як - Г.В. Прохоров-Лукін, О.В. Круть, Р.С. Белкіна, Н.Н. Раскатова, В.Я. Колдіна та іншими.

Відповідно до частини другої ст. 19 Конституції України суди загальної юрисдикції зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. А засади судової експертизи згідно з п. 14 частини першої ст. 92 Основного Закону визначаються виключно законами України.

Українське процесуальне законодавство (статті 94 КПК, 89 ЦПК, 86 ГПК, 90 КАС) вказує, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд для прийняття відповідного процесуального рішення оцінює висновки експертів за своїм внутрішнім переконанням, яке повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні, шляхом оцінки висновків експертів з точки зору [1]:

- 1) належності (чи міститься у висновку експерта інформація яка стосується предмета доказування тобто обставини, які мають значення для розгляду справи і встановлюються судом – статті 77 ЦПК, 85 КПК, 76 ГПК, 73 КАС),
- 2) допустимості (чи міститься у висновку експерта інформація яка одержана в порядку встановленому законом – статті 78 ЦПК, 86 КПК, 77 ГПК, 74 КАС),
- 3) достовірності (чи міститься у висновку експерта інформація на підставі якої можна встановити дійсні обставини справи – стаття 79 ЦПК, 85 КПК, 78 ГПК, 75 КАС),
- 4) достатності (чи є достатньою сукупність виконаної експертом робіт, проведених досліджень та наданих висновків для можливості дійти судом висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування – статті 80 ЦПК, 76 КАС).

5) взаємозв'язку висновків експертів з іншими доказами у справі.

Крім того сам висновок експерта не має наперед встановленої сили, а є лише джерелом доказів (засобом доказування) для суду та сторін у справі.

Щодо рецензування, то в нормативно-правових документах, які регламентують діяльність суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні [2], поняття «рецензія» може також мати назву «перевірка висновку експерта» та фактично являє собою оцінку відповідності певного висновку експерта двом критеріям:

- 1) відповідність вимогам нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності,
- 2) відповідність методикам проведення судових експертиз.

Згідно з Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 [3], під поняттям «методика проведення судової експертизи (далі - методика)» слід розуміти - результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання.

Однак поняття методики існує тільки у наведеному Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 595 від 02.07.2008 року. Разом з тим, як зазначено в даному Порядку, таке поняття потрібно розуміти лише в межах саме даного документа. Проте, досить дискусійним у науковій літературі є питання відносно того, у якій формі взагалі може існувати конкретна методика, що використовується в експертній діяльності з огляду на чотири напрями застосування спеціальних знань – наука, техніка, ремесло та мистецтво [5].

Крім того немає також єдиного підходу до визначення нормативного змісту «методики проведення судової експертизи». Необхідно відзначити, що докладних і розгорнутих характеристик структури методики судово-

експертного дослідження в судово-експертній літературі значно менше, ніж її визначень. В цілому автори сходяться на думці, що будь-яка експертна методика незалежно від її виду повинна включати в себе низку обов'язкових елементів, які утворюють її структуру, проте нормативна закріпленість такої структури відсутня [4, с. 267].

З наведеного слідує, що чітких критеріїв невідповідності методики проведення судової експертизи не має і це питання на теперішній час є здебільшого оціночним поняттям кожного рецензента.

Англо-американський та континентальний підхід до оцінки висновків експерта часто спирається на «Правило Фрая» [6] та «Стандарт Дауберта» [7]. Так, правило Фрая виникло в 1923 році в рішенні у справі Фрая (*Frye v. United States*, 1923). Відповідно до якого нова теорія (theory), методика (technique) або методологія (methodology), що лежать в основі висновків або показань експерта або його досліджень, повинні мати так зване «загальне визнання» у відповідній сфері наукових знань. Дане правило застосовувалось до оцінки наукової обґрунтованості висновку (показань) експерта до 1993 року, майже 70 років.

У 1993 році Верховний Суд США прийняв рішення по цивільній справі *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.*, в якому вказав, що «загальне визнання» не є необхідною передумовою допустимості нової наукової теорії, методики або методології, що може лежати в основі висновків (показань) експерта.

Новими стандартами оцінки наукової обґрунтованості висновку (показань) експерта стали нові критерії:

- 1) Наявність емпіричної перевірки використаної теорії (методики або методології) експертом.
- 2) Наявність наукових публікацій в наукових журналах, рецензій щодо застосованої теорії експертом з боку наукового співтовариства.
- 3) Ступінь відомості теорії науковцям та наявність інформації відносно вірогідності помилки при її використанні.
- 4) Наявність підтримки щодо застосованої теорії серед наукового співтовариства.

Відзначається, що перелік так званих «Стандартів Дауберта» (*Daubert standard*) є невичерпним і гнучким, тобто невідповідність будь-яким критеріям не дає підстави для визнання висновку недостовірним, якщо суд переконаний у надійності результатів дослідження експерта.

В подальшому у 1999 році Верховний Суд США у справі *Kumho Tire Co. v. Carmichael*, що сприяло також внесенню змін в статтю 702 Федеральних правил доказування США, встановив, що «критерії Дауберта» можуть бути застосовні до будь-яких висновків (показань) експертів якщо вони: .

- 1) ґрунтуються на достатніх фактах і даних;
- 2) є результатом застосування надійних принципів і методів;
- 3) експерт вірно застосував принципи і методи до обставин справи.

Проте, дослідження показують, що у разі коли американські судді відчують труднощі при оцінці достовірності показань експерта за допомогою «критеріїв Дауберта», то вони основну увагу починають приділяти кваліфікації експерта і корисності його висновків для справи.

Англійські та континентальні вчені в цілому підтримують американський досвід подолання проблеми достовірності висновків (показань) експертів.

На приклад, Англійська Комісія [8] з правової реформи в 2011 році з метою посилення судового контролю за достовірністю висновків (показань) експертів в кримінальному процесі сформулювала критерії оцінки достовірності висновків (показань) експерта:

1. Наявність обсягу і якості даних, на основі яких експерт дійшов до свого висновку, а також обґрунтування використаних ним методів;
2. Наявність пояснень, наскільки надійні дані (гіпотеза), які були взяті з певного джерела інформації, і на яких базується думка експерта. Обґрунтування повинно будуватися на статистичних даних або інші способами.
3. Наявність інформації щодо ступеня похибки результату, якщо експерт використовував вимірювальні методики.
4. Наявність апробації теорії (методики), наприклад, в наукових публікаціях, і які позиції мають інші вчені щодо цієї теорії (методики, методології), яка застосована експертом.
5. Чи наявні у висновку експерта судження, які виходять за межі спеціальних знань експерта.
6. Чи була експерту доступна вся повнота інформації та чи врахував експерт всю можливу інформацію при складанні висновку.
7. Наявність інших поглядів в спеціальних знаннях і обґрунтування чому серед кількох думок з вказаного науково-експертного питання, експерт дотримався лише тих поглядів на яких і побудував свій висновок.
8. Чи застосовуються використані експертом методи повсякденно на практиці. Якщо ні і методи є новими, то чи виклав експерт обґрунтування, чому була знехтувана практика.

Крім того, суду було надано право з урахуванням конкретних обставин справи, застосовувати будь-які із зазначених критеріїв, а також і інші, які можуть мати відношення до оцінки достовірності висновків (показань) експерта.

Поряд з критеріями оцінки достовірності висновків експертів, були сформульовані принципи коли висновок (показання) експерта не повинен вважатися достовірними. Так, висновок (показання) експерта є ненадійним, якщо він:

1. Заснований на гіпотезі, яка не зазнала достатньої перевірки або не пройшла перевірку;
2. Заснований на неправдоподібних припущеннях;
3. Заснований на недоброякісних даних;
4. Заснований на дослідженні, методиках, методі, які неналежно

проведені або застосовані, або в цілому не застосовуються в конкретній справі;

5. Містить погано обґрунтовані висновки.

В подальшому запропоновані критерії оцінки достовірності висновків (показань) експерта були включені до Кримінально-процесуальних правил та в Практичний посібник для суддів у кримінальних справах 2014 року (Criminal Practice Directions), який було оновлено в 2015 року та зміни набрали чинності 5 жовтня 2015 року. Поряд з цим додатково було організовано цикл підготовчих курсів для суддів з метою їх навчання застосовувати вказані критерії в суддівській діяльності.

Проте, на думку судових експертів Служби судової експертизи (Forensic Science Service) Англії і Уельсу [9], навіть надавши суддя необхідну наукову літературу, суддів неможливо забезпечити всією необхідною інформацією так, щоб вони змогли самостійно оцінити висновок (показання) експерта з точки зору його наукової обґрунтованості. Причиною цього є відсутність професійної підготовки і досвіду для належної оцінки достовірності висновків (показань) експерта. Однак, в якості методичних рекомендацій щодо забезпечення належної оцінки висновку експерта судом, було рекомендовано суддям та учасникам процесу вимагати від експертів представляти отримані результати експертизи (дослідження) в наочній формі – в діаграмах, фотографіях, презентаціях, обов'язково роблячи акцент на поясненні застосованої термінології. Такий скрупульозний підхід в судовій практиці Англії і Уельсу привів до підвищення якості в судово-експертній діяльності в останні роки.

Висновки. Історія пошуку критеріїв оцінки достовірності висновків (показань) експертів фактично у світі триває майже 100 років і бере свій початок з «Правила Фрая», яке існувало в США майже 70 років і здебільшого було пов'язане із «загальним визнанням» тобто поширеністю певної теорії (методології або методики), яка застосовується при проведенні судової експертизи. Проте, починаючи з 1993 року стали напрацьовуватись нові критерії оцінки, основним акцентом яких стала наявність наукової обґрунтованості, яка може не мати загального визнання або поширеності у науковому світі з різних причин (охороняється авторськими правами та є комерційною таємницею або мало поширеність методу з причини особливостей професійної діяльності тощо).

Існуючі на теперішній час в Україні критерії оцінки висновків експертів, часто мають оціночний характер через правову та методологічну невизначеність поняття структури «методики проведення судової експертизи». Відсутність у процесуальних кодексах індивідуальних критеріїв оцінки саме висновку експерта, фактично унеможливорює якісну перевірку суддями достовірності наданих експертом судових висновків, які основу увагу як і американські колеги іноді часто звертають на кваліфікацію експерта та користь отриманих висновків під час судової експертизи.

Виконання Указу Президента України №837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 року фактично є загальнодержавним завданням наблизити українську систему оцінки висновків судових експертів до світових практик, але не стільки відповідним навчанням суддів, скільки шляхом створення можливості залучення судом досвідчених експертів у якості рецензентів з метою отримання фахової перевірки достовірності наданої в судове засідання експертизи. Однак така можливість повинна бути суворо нормативно регламентована для виключення будь яких зловживань як з боку сторін у справі, так і самим судом, у тому числі і в частині кримінальної відповідальності залученого рецензента за надання свідомо не достовірних показань.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>, Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>, Господарсько-процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII/ - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>, Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>;
2. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів, який затверджений наказом Міністерства юстиції України від 03 лютого 2020 року № 335/5 - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>, Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС, яке затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2017 № 102 - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17#n7>;
3. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595;
4. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемноорієнтовальний аналіз / Я. І. Слободян // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2013. - № 1. - С. 265-272. - URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2013_1_32.pdf;
5. Арешонков В.В. Методики криміналістичних експертиз: визначення загальної проблематики / В.В. Арешонков // Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики [Текст] : зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 189-191 – URL: <http://109.237.87.242/bitstream/123456789/4814/1/НАУКОВЕ%20ЗАБЕЗПЕЧЕ>

ННЯ_p241-243.pdf;

6. Frye v. United States, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923). URL: http://www.law.ufl.edu/_pdf/faculty/little/topic8.pdf (дата последнего обращения: 05.10.2015); Crombag H.F.M. Expert witnesses as vicarious anchors // Forensic expertise and the law of evidence / Ed. by J.F. Nijboer, C.R. Callen, N. Kwak. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, 1993. P. 81-88; Roberts P., Zuckerman A. Op. cit. P. 494;

7. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). URL: <http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/509/579.html>;

8. The admissibility of expert evidence in criminal proceedings in England and Wales: a new approach to the determination of evidentiary reliability / Law Commission. Consultation paper. № 190. 2009. P. 31. URL: <http://www.lawcom.gov.uk/project/expert-evidence-in-criminal-proceedings/>;

9. The Government's response to the Law Commission report: "Expert evidence in criminal proceedings in England and Wales" (Law Com № 325). 21 November 2013. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/government-response-to-law-commission-report-on-expert-evidence>.

УДК 343.98

Татарнікова Т.О.

Заступник директора державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук
м. Київ, Україна

E-mail: tatarnikova@dndekc.mvs.gov.ua

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Тези окреслюють три можливих підходи до розроблення національного законодавства шляхом стандартизації судово-експертної діяльності та визначають сфери діяльності, які варто унормувати національним законодавством.

Ключові слова: стандартизація, судово-експертна діяльність, судова експертиза, законодавство.

Указ Президента України від 08 листопада 2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» [1], темпи розвитку науки й техніки, запити українського суспільства на реформування сфер правоохоронної діяльності змушують переглянути нормативно-правові акти у сфері судово-експертного забезпечення правосуддя.

Так, влітку 2020 року Міністерство юстиції України організувало низку онлайн-зустрічей з метою визначення тем, що сьогодні викликають найбільший інтерес у професійному колі судових експертів і стейкхолдерів. Ці зустрічі оголили проблеми, які постають перед усіма сторонами судової експертизи. На жаль, учасники зазначених зустрічей так і не дійшли консенсусу. А отже потрібно продовжувати обговорення та пошук таких напрацювань, які стануть підґрунтям розроблення єдиних норм щодо провадження судово-експертної діяльності.

Керівництво Експертної служби МВС тривалий час пропагує стандартизацію судово-експертної діяльності відповідно до вимог міжнародних стандартів у сфері оцінки відповідності. Така позиція продиктована досвідом впровадження зазначених стандартів у діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України. Адже прагнення відповідати міжнародним стандартам зумовило модернізацію обладнання та приміщень для проведення досліджень, процедур діяльності, розроблення власних і запровадження закордонних методик і методів досліджень, постійне підвищення кваліфікації персоналу.

Стандартизація судово-експертної діяльності на сьогодні розглядається як інструментарій для побудови системи управління установи, яка забезпечує якісне й оперативне проведення досліджень і, як результат, задоволення

потреб замовників. Проте в умовах реформування судової експертизи світовий досвід у вигляді міжнародних стандартів варто брати за основу та рухатися в одному напрямі з колегами всієї криміналістичної співдружності країн, що також поділяють такий підхід.

Зусилля професіоналів, що впливатимуть на зміни законодавства та підзаконних актів, мають бути спрямовані на розроблення таких єдиних норм і правил, за яких усі суб'єкти судової експертизи, судово-експертної діяльності та стейкхолдери отримуватимуть результат, що не підлягатиме сумніву.

Існує три варіанти досягнення цієї мети:

1) зобов'язати суб'єктів судово-експертної діяльності акредитуватися на відповідність до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025 [2] та/або ДСТУ EN ISO/IEC 17020 [3];

2) розробити національні стандарти, що встановлять вимоги до суб'єктів судово-експертної діяльності;

3) реформувати національне законодавство, щоб воно враховувало основні вимоги міжнародних стандартів у сфері стандартизації.

На нашу думку, перший варіант найбільш відпрацьований, оскільки на сьогодні переважна більшість державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, уже акредитовані. Це також дасть можливість судово-експертним установам України позиціонувати себе рівними у світовому просторі установ, що здійснюють судово-експертну та/або криміналістичну діяльність. Проблеми виникають лише щодо судових експертів, які не є працівниками відповідних державних установ.

Другий варіант дасть змогу максимально врахувати потреби стейкхолдерів і охоплює всі сфери судово-експертної діяльності. Проте, вважаємо, що це найдовший шлях, оскільки він унеможливить унормування (стандартизування) сфери судової експертизи найближчим часом. Крім того, Законом України «Про стандартизацію» [4] визначено, що застосування стандартів є добровільним. Отже застосування другого варіанта потребуватиме внесення змін до законодавства України з метою зобов'язання суб'єктів судово-експертної діяльності дотримання таких стандартів.

В умовах, що склалися, третій шлях є таким, що максимально врахує вимоги міжнародних стандартів, потреби стейкхолдерів й особливості (практичні, історичні, професійні) суб'єктів судово-експертної діяльності. Закріплення норм міжнародних стандартів з урахуванням потреб національної правоохоронної системи є тим інструментом, що нарешті надасть змогу громадянам України бути впевненими в результатах, які надають суб'єкти судово-експертної діяльності, що працюють в Україні, незалежно від форми власності і підпорядкованості.

Зважаючи на викладене, варто пам'ятати, що зусилля розробників національного законодавства (як законів, так і підзаконних нормативно-

правових актів) повинні бути спрямовані на формування єдиних норм судово-експертної діяльності щодо:

- 1) адміністрування діяльності:
 - вимоги до неупередженості;
 - вимоги до конфіденційності;
 - вимоги до аналізування запитів на проведення судової експертизи;
 - організація достовірності результатів досліджень (точності вимірювань);
 - управління документами й записами;
 - заходи щодо контролю та зменшення ризиків;
 - коригувальні дії;
- 2) вимоги до судових експертів:
 - хто може бути судовим експертом;
 - хто не може бути судовим експертом;
 - кваліфікаційні вимоги до судового експерта;
 - умови залучення інших фахівців і вимоги до них;
 - вимоги до спеціалізації, стажування, перепідготовки та підвищення кваліфікації;
 - вимоги до суб'єкта оцінювання рівня знань і присвоєння кваліфікації судового експерта;
 - підстави припинення діяльності, анулювання, втрати чинності, зупинення та поновлення дії свідоцтва про кваліфікацію;
- 3) вимоги до організації роботи з об'єктами досліджень;
- 4) вимоги до приміщень і робочих місць:
 - класифікація приміщень і робочих місць для судово-експертної діяльності;
 - вимоги до різних видів приміщень і робочих місць;
- 5) умови довкілля:
 - вимоги до процесу досліджень;
 - вимоги до зберігання об'єктів досліджень;
 - вимоги до транспортування об'єктів досліджень;
 - вимоги до зберігання витратних матеріалів, які впливають на результати досліджень;
 - вимоги до експлуатації обладнання;
- 6) застосування обладнання:
 - класифікація обладнання;
 - вимоги до використання обладнання різних видів;
 - умови залучення обладнання інших суб'єктів і вимоги до нього;
- 7) застосування методів:
 - класифікація методів;
 - оцінювання методів для використання суб'єктом судово-експертної діяльності;
 - підходи до вибору методів;

8) вимоги до оформлення результатів судової експертизи.

Звичайно, це не вичерпний перелік норм судово-експертно-діяльності, які потрібно унормувати на рівні національного законодавства.

Сподіваємося, що нарешті судово-експертна спільнота України, об'єднавши зусилля та скориставшись світовим досвідом, досягне успіхів. Експертна служба МВС максимально сприятиме реалізації впровадження стандартизації судово-експертної діяльності в Україні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Указ Президента України від 08 листопада 2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>;

2. ДСТУ ISO/IEC 17025:2017 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (ISO/IEC 17025:2017; IDT);

3. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2014 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» (EN ISO/IEC 17020:2012; IDT);

4. Закон України «Про стандартизацію». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

УДК 343.98

Ісакович Б.М.

Голова ГО «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна
експертна спілка» (ВННДЕС)

м. Київ, Україна

E-mail: ibm_cabinet@ukr.net

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДГОТОВКИ КАНДИДАТІВ В «ПРИВАТНІ» СУДОВІ ЕКСПЕРТИ З ПОДАЛЬШИМ ЇХ СТАЖУВАННЯМ В РОЗРІЗІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ДЕРЖАВІ САМОРЕГУЛЮВАННЯ

1. В державі за Указом Президента від 08.11.2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» одним з питань поставлено завдання з розробки та внесення змін до законодавчих актів щодо «створення системи самоврядування судових експертів» та започаткування саморегулювання їх діяльності. Ми розуміємо під цим, що саморегулювання стосується експертів, які проводитимуть свою діяльність поза стінами державних спеціалізованих судово-експертних установ.

Від відомств, перш за все, від Мінюсту України, спеціалізовані установи якого ведуть професійну підготовку майбутніх “приватних” експертів, за принципом дерегуляції повинні відійти певні регулятивні функції, зокрема, як, підготовка та атестація таких експертів про які далі піде мова.

2. Утворення саморегулювних професійних експертних організацій (СРО) має проходити не на “голому” місці. В державі діють професійні експертні громадські організації, які мають всі підстави перетворитись в СРО – це Союз незалежних експертів України (СЕУ), Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка (ВННДЕС), Асоціація незалежних судових експертів України (АНСЕУ), Всеукраїнська експертна палата. Трансформація в нормативному плані може проходити через внесення змін в їх статuti із введенням нових регулятивних функцій, в тому числі – підготовки (стажування), атестації, а також супутніх з ними таких як ведення дисциплінарних справ, рецензування, перевірок, методичного супроводу тощо. Найбільший інтерес викликає питання як може виглядати підготовка недержавних (приватних) судових експертів в умовах, коли буде запроваджене саморегулювання і перестане діяти теперішній варіант підготовки шляхом стажування в науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції з одночасним навчанням в університеті права того ж Міністерства з загальних питань судової експертизи і далі атестація у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії Міністерства юстиції України.

3. Першим кроком в навчанні є вибір кандидатом в експерти (назвемо його стажистом) відповідної СРО за обраним фахом. Фах визначається за базовою вищою освітою (в подальшому за спеціальністю судова експертиза (коли така підготовка буде запроваджена ВНЗ за різними експертними спеціальностями, а не тільки, як зараз - за криміналістичними). Кандидат в експерти повинен мати певний стаж роботи за спеціальністю, визначеною в дипломі – не менше 2 років. В СРО ведуться списки фахівців, які можуть здійснювати підготовку за спеціальністю, їх стаж експертної роботи повинен бути не менше 5 років. Закріплення стажиста за таким фахівцем (керівником підготовки) проводиться за рішенням голови СРО з попереднім вивченням наданих документів на науково-методичних радах, (вже зараз існують в ГО), що діють.

4. Другий крок – підготовка шляхом стажування проходить протягом півроку не менше, з виконанням разом із керівником підготовки реальних експертиз. За текстом цих експертиз стажист не значиться, позначка на його участь дається у наглядовому провадженні. Навчання загальним питанням судової експертизи проводиться паралельно, як варіант, за договором із певним ВНЗ. Сьогодні кафедри судової експертизи є в Університетах внутрішніх справ України у Львові, Дніпропетровську, в Національній академії внутрішніх справ України, в Харківському національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, в Національному університеті “Одеська юридична академія”, Київському інституті інтелектуальної власності і права цієї ж академії, в Національному університеті «Львівська політехніка» і т.і. Обсяг підготовки прописується в програмі підготовки за спеціальністю та за загальними питаннями судової експертизи. Оплата навчання проводиться згідно виставленого рахунку. Отримані кошти йдуть на статутну діяльність СРО.

5. Третій крок – після завершення підготовки стажист, як і зараз, готує 2 реферати - на спеціальну тему та із загальних питань судової експертизи, оформлює 5 проектів висновків експерта та складає звіт. Керівник підготовки (фахівець СРО) надає відгук щодо результатів підготовки стажиста і його готовності до складання іспиту. Ці документи розглядаються на науково-методичній раді СРО, яка виносить рішення про допуск стажиста до складання іспиту. Може бути винесено рішення про неготовність стажиста до складання іспиту. Тоді йому підготовка продовжується на півроку за рішенням науково-методичної ради, затвердженим головою СРО.

6. Четвертий крок – складання іспиту експертній комісії СРО . Іспит проводиться за білетами, перелік питань заздалегідь доводиться до відома стажиста. Важливий момент – правомочність експертної комісії СРО. Вона повинна мати атестаційне свідоцтво із правом проведення іспитів за певним напрямком судової експертизи. В її складі повинні бути фахівці СРО із стажем експертної роботи не менше 10 років, а також не менше 25 % спеціалістів з

профільного ВНЗ та державної судової експертизи. Бажано, щоб не менше половини її складу були з науковими ступенями.

7. П'ятий крок – видача свідоцтва на право проведення судової експертизи за певним напрямком (на даний час на 3 роки) та внесення до Реєстру атестованих судових експертів. Ці процедури здійснює Мініюст України згідно подання голови СРО.

8. Шостий крок – урочисте вручення свідоцтва на право проведення судових експертиз на засіданні СРО та принесення присяги.

Після атестації підготовлений таким чином експерт здійснює судово-експертну діяльність самостійно, або в складі недержавного (приватного) підприємства. Він може стати членом СРО, яке проводило його підготовку, що бажано. Якщо він стає членом СРО він отримує постійну науково-методичну підтримку з боку СРО, приймає участь в її заходах - конференціях, круглих столах, семінарах тощо. Сертифікати за участь в цих заходах накопичуються в кадровій службі СРО. В разі вчинення певних проступків порушуються дисциплінарні справи, які вирішуються на дисциплінарній комісії СРО за участю порушника із його письмовим поясненням з цього приводу.

УДК 657.6.012.16

Морозова О.С.

Судовий експерт-економіст, кандидат економічних наук

м. Київ, Україна

E-mail: Elena_Morozova@ukr.net

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0003-0334-0580>

ЕЛЕКТРОННА ПЛАТФОРМА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЯК СУЧАСНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-РОЗПОРЯДЧИЙ СЕРВІС ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Акцентовано увагу на необхідності створення електронної платформи судових експертів, що спростить можливості користувачів до пошуку та оцінки інформації стосовно експертів, їх кваліфікації тощо. Доведено, що застосування нового сучасного адміністративно-розпорядчого сервісу зробить таку інформацію прозорою, сприятиме запровадженню електронного обігу документів.

Ключові слова: Експертиза, електронна платформа, Міністерство юстиції, саморегульовані організації, судовий експерт.

Abstract. Emphasis is placed on the need to create an electronic platform of forensic experts, which will simplify the ability of users to search and evaluate information about experts, their qualifications, etc. It is proved that the use of a new modern administrative and administrative service will make such information transparent, will promote the introduction of electronic circulation of documents.

Keywords. Expertise, electronic platform, Department of Justice, self-regulatory organization, forensic expert.

Створення електронної платформи, допоможе упорядкувати організаційну діяльність судових експертів у режимі онлайн, що буде відповідати реаліям сьогодення. Електронна платформа крім оптимізації експертної діяльності, сприятиме усуненню суб'єктивізму при вирішенні організаційних питань в діяльності судових експертів. В професійному середовищі серед інших питань, що потребують вирішення, піднімається і питання контролю за діяльністю судових експертів. Іде пошук найбільш прозорого та неупередженого способу контролю за їх діяльністю чи то з боку відповідних структурних підрозділів Міністерства юстиції України чи то з боку саморегульованих організацій (далі – СРО), які зараз об'єднують “приватних” судових експертів у громадських організаціях.

Для вирішення цих питань необхідно розробити та впровадити електронну платформу для всіх атестованих судових експертів, які входять до Реєстру Мінюст України, на всіх стадіях: проходження стажування,

рецензування висновків, складання та прийняття іспитів і т.і. Здійснювати адміністрування такою електронною платформою можуть або працівники Міністерства юстиції чи представники саморегульованих організацій судових експертів, у разі якщо їм будуть делеговані такі повноваження приймати рішення щодо проходження стажування судових експертів та інших названих питань. Розробка і впровадження такого технічного рішення допоможе оптимізувати результати експертної роботи та зняти протиріччя, що подекуди в ній виникали десятиріччями.

Право доступу до такої платформи зможе отримати атестований судовий експерт та особи, яким буде делеговано виконання адміністративно-розпорядчих функцій від імені Міністерства юстиції України або СРО. Можливо розглядати питання щодо виконання адміністративно-розпорядчих функцій делегованих представникам і тих і інших на паритетній основі.

Електронна платформа має дати можливість судовому експерту створити «особистий кабінет», якій у подальшому буде порталом для діалогу не лише з особами, яким делеговано виконання адміністративно-розпорядчих функцій (далі- Адміністратори платформи), а і у професійному середовищі. Через такий «особистий кабінет» відбуватиметься мінімізація суб'єктивізму взаємовідносин судового експерта з посадовими особами органу, що здійснюватиме контроль за його діяльністю.

У таких «особових кабінетах» кожен судовий експерт заповнює відповідні типові документи, що передбачаються нормативно-правовими актами, а саме: «Звіт про кількість виконаних судових експертиз та експертних досліджень» [1, Додаток 5], «Заява про допуск до проходження атестації» [2, Додаток 4], а також у відповідні сховища розміщує свої необхідні документи – довідку про несудимість, диплом чи інше.

Обов'язковою умовою є застосування електронних довірчих послуг – проставлення мітки дати і часу завантаження документів та ідентифікація особи, що виконує ці дії. Така ідентифікація або особи судового експерта, або користувача (співробітника Мін'юсту чи СРО, замовника експертиз) дозволить зняти значну частину взаємних претензій та відслідковувати виконання прав і обов'язків всіма причетними особами по «обидві сторони екрану».

Повинна бути передбачена можливість підписання документів електронним цифровим підписом. Саме через «особовий кабінет» судовий експерт подаватиме, підписані електронним цифровим підписом документи, що регламентують документообіг при здійсненні ним діяльності.

На платформі мають бути розміщені методики з Реєстру методик проведення судових експертиз [3] зі встановленим лічильником, якій дозволить підраховувати кількість посилань на ту чи іншу методику. Також необхідно передбачити можливість залишати експертам коментарі щодо застосування тієї чи іншої методики. Такі професійні коментарі та зауваження практикуючими судовими експертами щодо доцільності / не доцільності

застосування окремих положень методики або методики в цілому, будуть найкращою оцінкою її дієвості. Фахові коментарі практикуючих судових експертів дадуть можливість відкоригувати існуючі методики та внести в них осучаснені зміни.

Лічильник посилань та ту чи іншу методику повинен бути відкритим для широкого загалу користувачів інтернету. Відкритість лічильника посилань експертом на методику у своїх висновках, дозволить оцінювати не лише якість методик, а також і весь спектр практичної діяльності окремого судового експерта.

Окрім того, методики, перелік яких оприлюднений у Реєстрі методик проведення судових експертиз, є об'єктами інтелектуальної власності. Створення єдиної електронної платформи, про яку йдеться, дозволить у майбутньому капіталізувати інтелектуальну працю її авторів. Можливість отримувати роялті може стати вагомим стимулом для залучення до методичної роботи значного числа досвідчених експертів як тих, що працюють в державних спеціалізованих установ так й атестованих експертів, які працюють на приватних засадах. Серед судових експертів, що не працюють у спеціалізованих експертних установах, на теперішній час є багато кандидатів і докторів наук, професорів і видатних вчених у відповідних галузях знань, а також практиків з неабиякими здібностями до наукової та методичної праці, які готові до самостійної розробки методик.

Наступною окремою складовою електронної платформи може буди автоматичне, у режимі реального часу, оформлення Звіту щодо кількості виконаних судових експертиз та експертних досліджень. Такий звіт, у разі його оприлюднення, може з рудименту, яким він є зараз в його паперовому вигляді перетворитись у дієвий інструмент, що дозволить зовнішнім користувачам – адвокатам, суддям, працівникам правоохоронних органів, оцінювати кваліфікацію, спеціалізацію і навантаження судових експертів.

Вважаємо, що впровадження в практику такого інструменту як електронна платформа значно розширить можливості та сервісне забезпечення роботи самих судових експертів. Наявність двох функціональних частин – відкритої та закритої (особистий кабінет судового експерта) спростить можливості користувачів пошуку та оцінки інформації стосовно кожного з експертів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про особливості здійсненню судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 №3505/5 з змінами та доповненнями;

2. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затверджено наказом Міністерства юстиції України від

03.03.2015 №301/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04.03.2015 за №249/26694 з змінами та доповненнями ;

3. Реєстр методик проведення судових експертиз. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rmpse.minjust.gov.ua>

УДК 343.98

Шейко О.М.

Аудитор, судовий експерт
м. Полтава, Україна
E-mail: audit-ekspert@ukr.net

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація. Піднімаються питання про правові основи і види міжнародного співробітництва судово-експертних установ, розкриваються основні перспективні напрямки підвищення ефективності співробітництва. Пріоритет національного законодавства, форми залучення міжнародних експертів, питання участі вітчизняних експертів у міжнародних експертних організаціях, обмін досвідом, набуття міжнародних експертних сертифікатів.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, судово-експертна діяльність, національні та міжнародні професійні стандарти.

Міжнародне співробітництво судово-експертних установ передбачають домовленості і договори (конвенції) Ради Європи, ратифіковані Україною [1] і законодавство України, а саме: кодекси, Закон «Про судову експертизу» і законопроект «Про судово-експертну діяльність в Україні» [2].

В ст.ст. 22, 23, 24 розділу IV «Міжнародне співробітництво в області судової експертизи» Закону «Про судову експертизу», в розділі 7 «Міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності», в Законопроекті «Про судово-експертну діяльність в Україні» [3] розглядаються:

- порядок проведення судових експертиз за дорученням уповноваженої особи або органу іноземної держави, а також залучення для сумісного проведення експертиз спеціалістів інших держав;
- можливість міжнародного співробітництва державної СЕУ в сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [2].

Тільки ізолювано, в межах окремої держави, національна судова експертиза не може існувати, бо не буде активно виконувати свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою.

Необхідність міжнародного співробітництва експертних установ з метою обміну досвідом врахування сучасних досягнень науки і техніки, виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу задач між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів - беззаперечна.

Судово-експертна діяльність держав повинна відповідати національним принципам і міжнародним правовим і професійним стандартам.

Всі висновки, складені експертами однієї держави, повинні мати силу доказів для судів іншої держави.

На даний час існують наступні судово-експертні установи, які об'єднують наукові резерви судово-експертних установ різних держав:

- 1) Європейська мережа судово-експертних установ;
- 2) Південноафриканська регіональна мережа судово-експертної науки;
- 3) Азіатська мережа судово-експертних наук;
- 4) Міжнародна судово-екологічна експертна мережа теж існує з 2008 р. для сприяння судовим експертам в галузі екології і спеціалістам розслідування екологічних правопорушень;
- 5) Трасологічна судово-експертна природоохоронна мережа.

Держави зацікавлені у взаємодії і посиленні міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи з метою досягнення і забезпечення передового рівня проведення судових експертиз, відповідності міжнародним стандартам якості їх проведення.

Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) існує з 1995 року.

Мета ENFSI проголошена в її Конституції – бути на передових позиціях у світі, щоб гарантувати якість розвитку і провадження судової експертизи у всій Європі.

Основний напрям діяльності ENFSI є:

– намагання досягти високої організації в галузі судово-експертної діяльності в Європі та світі шляхом розвитку якості послуг з проведення судової експертизи на всіх етапах судочинства, від місця події до суду, що забезпечується наступними умовами:

- членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ;
- розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації з боку правоохоронних структур і судів;
- організовано встановлюються та підтримуються ділові відносини з іншими організаціями, діяльність яких пов'язана з криміналістикою й судовою експертизою;
- всіляко заохочується діяльність усіх установ-членів ENFSI, які впроваджують в експертну практику сучасні методики дослідження, міжнародні стандарти та забезпечують компетентність експертів в окремих видах експертизи [4].

На сьогодні до ENFSI входить лише одна судово-експертна організація України – ДНДЕКЦ МВС України, який у 2002 р. отримав та щорічно підтверджує міжнародний сертифікат якості судових експертиз.

Експертна служба МВС України упродовж 15 років здійснює міжнародну діяльність у межах співпраці в Європейській мережі судово-

експертних установ (EMCEU-ENFSI). Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації здійснюються заходи щодо акредитації лабораторій експертної служби за міжнародним стандартом ISO/IEC17025 та впровадження системи управління якістю. З 2007 р. ДНДЕКЦ МВС України є учасником Міжнародної програми підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування (ICITAP) Департаменту Юстиції США, яка реалізується в рамках Меморандуму про взаєморозуміння між Урядами США та України. Метою програми є надання методичної та технічної допомоги підрозділам експертної служби МВС України в розвитку різних видів експертиз, а також акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC17025.

Зростання кількості тяжких міжнародних злочинів вимагає тіснішої співпраці між державами в їх розслідуванні. Дуже важливо, щоб кожній державі були доступні методи експертних досліджень, які застосовуються в інших державах. Партнери займатимуться конкретними галузями експертної науки, методикою почеркознавства, аналітичними методами порівняння людських голосів, а також тлумаченням доказів, отриманих під час розслідування злочинів. Судова експертиза охоплює велику кількість наукових дисциплін, і багато актуальних проблем експертної науки важко вирішити, використовуючи ресурси однієї лабораторії в одній державі, тому міжнародна співпраця надає явні переваги. Metі вдосконалення методик експертних досліджень слугують і конференції експертів-криміналістів, що проводились в містах різних країн.

Рационально використати науковий потенціал експертних об'єднань, навчальних інститутів і дослідницьких установ Європи, які займаються прикладними дослідженнями. Їх співробітництво на договірній основі має перспективи для підвищення конкурентоздатності ЄС і покращення розслідування різних злочинів за рахунок проведення наукових досліджень і методичних розробок судових експертиз. Реалізація інтеграції судово-експертної діяльності матиме наслідком гармонізацію та удосконалення експертного національного законодавства і теоретичних основ експертизи, вироблення єдиних методичних рекомендацій з різних видів експертиз, отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому, удосконалення експертної діяльності, підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–11. – Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232
2. Про судово-експертну діяльність в Україні: Проект Закону України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>

3. Хазиев Ш.М. О Европейской сети судебно-экспертных учреждений / Ш.М. Хазиев: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www/forensic.ru/ENFSI/doc

4. Ян де Киндер. Европейская сеть судебно-экспертных учреждений (ENFSI) / Ян де Киндер // Теория и практика судебной экспертизы. – 2011. – № 4 (24). – С. 200–204

5. Гора І.В. Сучасні проблеми судової експертизи в аспекті євроінтеграції України

УДК 343.98

Зеленіна Є. В.

Судовий експерт

м.Бровари, Київська область, Україна

E-mail: zelenina.tov.exp@gmail.com

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЛАТИ СУДОВИМ
ЕКСПЕРТАМ, ЯКІ НЕ Є ПРАЦІВНИКАМИ ДЕРЖАВНИХ
ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ, ЗА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ, ВИКОНАННЯ ЯКИХ НЕ Є ЇХ СЛУЖБОВИМ
ОБОВ'ЯЗКОМ**

Анотація. У статті розглянуто проблемні питання законодавчого забезпечення здійснення оплати судовим експертам, які не є працівниками державних експертних установ, за проведення судових експертиз, виконання яких не є їх службовим обов'язком, та пропозиції щодо ліквідації прогалин у чинному законодавстві та дієвих механізмів їх реалізації у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: судова експертиза, кримінальне судочинство, винагорода приватних експертів, проведення судових експертиз, виконання яких не є службовим обов'язком.

04.10.2019 р. з прийняттям поправок до Закону України «Про судову експертизу» нарешті зроблено важливий крок у напрямку демонополізації судової експертизи, що мало вияв у відході від монопольного права держави на проведення судових експертиз та забезпечення рівності у правах судових експертів держустанов та приватних експертів, що знайшло відображення у статті 7 Закону України «Про судову експертизу», яка визначила рівноправними суб'єктами судово-експертної діяльності в Україні як державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, так і судових експертів, які не є працівниками зазначених установ, та інших фахівців (експертів) з відповідних галузей знань, які можуть залучатися до проведення досліджень у порядку та на умовах, визначених законодавством.

Цією ж нормою закону фактично ліквідовано заборону проводити приватним експертам експертизи у кримінальних провадженнях та дозволено залучати до проведення у таких справах судових економічних, товарознавчих, психологічних, комп'ютерно-технічних, будівельних та інших некриміналістичних видів експертиз саме приватних експертів, тобто тих, які не є працівниками спеціалізованих державних установ. Дана новела покликана сприяти як найефективнішому здійсненню принципів незалежності,

об'єктивності і повноти дослідження під час здійснення експертної діяльності, так і зняти значне навантаження експертів державних спеціалізованих експертних установ. Саме таке навантаження розглядається працівниками органів досудового розслідування як підстава звернення до експертів, які не є працівниками державних експертних установ.

З метою приведення у відповідність до прийнятих новел законодавства, наказом Міністерства юстиції України від 24.02.2020 р. № 667/5 внесено зміни та викладено в новій редакції Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Розширення кола суб'єктів судово-експертної діяльності зокрема вимагає вдосконалення механізмів оплати праці експертів (фахівців), які не є співробітниками державних установ.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» незалежно від виду судочинства судовий експерт має право одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням.

Відповідно до п. 2.1 розділу II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, експерт має право одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу у разі, якщо це не є його службовим обов'язком.

При цьому, разом з прийнятими поправками до законодавства про можливість залучати приватних експертів з метою встановлення істини саме у галузі кримінального судочинства, залишилася без уваги певна неузгодженість в кримінально-процесуальному законодавстві щодо здійснення оплати судовим експертам, які не є працівниками державних експертних установ, за проведення судових експертиз, виконання яких у даному випадку не є їх службовим обов'язком.

Відповідно до ч. 2 ст. 122 КПК України залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету України. Разом з цим, відповідно до ч. 4 ст. 122 КПК України, експертам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком. При цьому не визначено ким саме ця винагорода має бути сплачена та який порядок її виплати.

Стаття 122 КПК України «Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів» не містить жодної норми про порядок компенсації (відшкодування) витрат за виконану роботу у разі, якщо

експерт не є працівником державної спеціалізованої установи і проведення експертизи не є його службовим обов'язком.

Стаття 124 Кримінального процесуального кодексу України встановлює наступний порядок розподілу процесуальних витрат: у разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 124 КПК України у разі ухвалення обвинувального вироку суд має ухвалити рішення про стягнення з обвинуваченого витрат, пов'язаних із залученням експерта, виключно на користь держави. Тобто норма ч. 2 ст. 124 КПК України про порядок відшкодування витрат, пов'язаних із залученням експерта, орієнтована виключно на залучення у кримінальному процесі як експертів працівників державних спеціалізованих установ та оплату за проведення експертних досліджень за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету.

Підсумовуючи вищевикладене та беручи до уваги те, що норма ч. 2 ст. 124 КПК України не кореспондує принципам чинного законодавства у галузі судової експертизи та ускладнює реалізацію принципу демонополізації судово-експертної діяльності у кримінальному судочинстві, пропонується внести зміни до статті 124 Кримінально-процесуального кодексу України, які включали б можливість стягувати витрати за проведення експертиз на користь судових експертів (в т.ч. фахівців), які не є працівниками державних експертних установ, за проведення судових експертиз, виконання яких не є їх службовим обов'язком, та розробити дієвий механізм стягнення таких витрат на користь приватних судових експертів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України “Про судову експертизу” від 25.02.1994 року № 4038а-ХІІ зі змінами та доповненнями (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України зі змінами та доповненнями (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88)
3. Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5. «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» зі змінами та доповненнями (у редакції наказу Міністерства юстиції України 24 лютого 2020 року № 667/5)

УДК 343.98

Волочай С.П.

Психолог, судовий експерт

Громадська організація «Спілка фахівців соціологічних та
психологічних досліджень»

м. Київ, Україна

E-mail: volochays@gmail.com

МОЖЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ НА ОСНОВІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»

Анотація. Стаття присвячена висвітленню можливостей використання фахівців з відповідних галузей знань для проведення судових експертиз у адвокатській практиці на основі аналізу засадничих положень Закону України «Про судову експертизу».

Ключові слова: суб'єкти судово-експертної діяльності, фахівці з відповідної галузі знань, судова експертиза.

Стаття 4 Закону України «Про адвокатську діяльність» [1], визначає принципи та засади здійснення адвокатської діяльності, першим з яких є принцип верховенства права. В свою чергу, принцип верховенства права означає, що адвокат має право вчиняти будь-які дії, які прямо не заборонені законом, в тому числі, право, передбачене п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону [1], а саме – право звертатися з адвокатськими запитами до фізичних осіб. Метою такого адвокатського звернення є одержання письмових висновків експертів, фахівців з питань, які потребують спеціальних знань, про що зазначено в ч. 10 ст. 20 Закону [1].

Зазначимо, що у Законі [1] не міститься жодних визначень того, хто для цілей даного Закону є судовим експертом і хто є фахівцем, які кваліфікаційні вимоги пред'являються до них. Зі змісту ст. 20 Закону [1] можна виявити лише одну ознаку – наявність спеціальних знань.

Очевидно, що логіка пошуку відповіді на це питання веде нас до спеціального Закону України «Про судову експертизу» [2]. Так, в ст. 1 вказаного Закону [2] зазначається, що судова експертиза – це є дослідження на основі спеціальних знань, зокрема, в галузі науки. З цього випливає логічний висновок про те, що носії спеціальних знань в певній науковій галузі можуть виконувати дослідження на основі цих спеціальних знань, тобто демонструвати певну експертність. За змістом вказаної статті, фахівці з відповідних галузей знань можуть проводити судову експертизу. Отже, поняття експертності зводиться до наявності спеціальних знань та, відповідно, до носіїв цих спеціальних знань – до фізичних осіб, фахівців у відповідній

галузі знань. В цьому місці зробимо змістовний наголос – судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у визначеній галузі діяльності, носієм яких є фахівець.

Цей висновок може бути незвичним для сприйняття певної кількості юристів, звиклих до правового позитивізму, але продовжимо логіку дослідження можливостей, а не логіку позитивістських обмежень.

Засадна стаття 7 «Суб'єкти судово-експертної діяльності» Закону [2] в ч. 1 визначає коло суб'єктів судово-експертної діяльності:

- 1) державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності;
- 2) судові експерти, які не є працівниками зазначених установ;
- 3) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Таким чином, фахівці з відповідних галузей знань прямо вказані серед суб'єктів судово-експертної діяльності. Отже, фахівці з відповідних галузей знань є повноправними суб'єктами судово-експертної діяльності, оскільки є носіями спеціальних знань, які застосовуються для проведення судових експертиз як досліджень із застосуванням спеціальних знань. Коло замкнулося.

Лишається дослідити порядок призначення судових експертиз, який визначений ч. 2 ст. 9 «Державний Реєстр атестованих судових експертів» Закону [2]:

«Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом».

Зі змісту вказаної статті випливає, що судова експертиза як дослідження на основі спеціальних знань може бути як призначена, так і замовлена. Серед суб'єктів проведення судових експертиз знову вказані фахівці з відповідних галузей знань із застереженням – якщо інше не встановлено цим Законом.

Які ж обмеження встановлені Законом? Вони зазначені в ч. 3 ст. 7 [2], їх три і вони обмежують участь фахівців з відповідної галузі знань в трьох видах судових експертиз:

- 1) криміналістичні експертизи;
- 2) судово-медичні експертизи;
- 3) судово-психіатричні експертизи.

Відповідно, всі інші види судових експертиз можуть виконуватися фахівцями з відповідних галузей знань. До таких експертиз належить, зокрема, і судова психологічна експертиза.

Принагідно можна навести положення ч. 1 ст. 10 «Особи, які можуть бути судовими експертами» Закону [2], згідно якого судовим експертом може бути особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань:

«Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань».

Отже, можна стверджувати, що саме наявність спеціальних знань, зокрема, наявність спеціальних знань в певній науковій галузі, а не наявність атестації, робить особу суб'єктом судово-експертної діяльності.

Для повноти дослідження питання щодо можливостей залучення фахівців з відповідних галузей знань до виконання судових експертиз зазначимо, що згідно ст. 11 «Особи, які не можуть бути судовими експертами» Закону [2]:

«Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Інші обставини, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачаються процесуальним законодавством».

Як бачимо, серед причин, які унеможливають залучення до судово-експертної діяльності фахівців з відповідних галузей знань, немає жодних додаткових кваліфікаційних вимог, зокрема, наявність чи відсутність атестації як судового експерта.

Для ілюстрації використання адвокатами можливостей фахівців з відповідної галузі знань в якості суб'єктів судово-експертної діяльності нижче наведено приклад конкретного звернення до такого фахівця.

Висновки. Оскільки судова експертиза це дослідження на основі спеціальних знань, зокрема, в галузі науки, то фахівці з відповідної галузі знань є повноправними суб'єктами судово-експертної діяльності.

Адвокати можуть залучати до проведення судових експертиз не лише атестованих експертів, але й інших фахівців з відповідних галузей знань.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії
«Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України»

Вих. № [REDACTED] від [REDACTED]

Спеціалісту психологу
Волочаю Сергію Павловичу

Адвоката

в інтересах

по кримінальній справі [REDACTED]

АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ

Я, адвокат [REDACTED] здійснюю представництво та захист інтересів [REDACTED] на підставі укладеного договору про надання правової допомоги від [REDACTED]

У Павлоградському міськрайонному суді Дніпропетровської області розглянута кримінальна справа [REDACTED] за ст. 286 ч. 1 КК України, відповідно до вироку від [REDACTED]

Під час підготовки до апеляційного оскарження зазначеного вироку суду 1 інстанції виникли питання, які потребують проведення психологічної експертизи та складання висновку експерта для з'ясування обставин, що мають значення для розгляду справи, а саме для встановлення [REDACTED]

Обставини справи наступні.

22.06.2018 року, приблизно о 06.45 год. [REDACTED] керуючи технічно справним автомобілем марки [REDACTED] білого кольору номерний знак НОМЕР_1, який належить йому на підставі свідоцтва про реєстрацію, рухався по вул. Дніпровській м. Павлограда зі сторони проспекту Шахтобудівників у напрямку вул. Центральної та скоїв наїзд на велосипедиста [REDACTED] наслідок чого останній отримав тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості.

Під час судового розгляду, в судовому засіданні допитаний свідок [REDACTED] який раніше засуджений за шахрайство, та давав покази, що не відповідають об'єктивним даним по справі, однак які суд прийняв за достовірні (правдиві).

Відповідно до ч.1 ст. 72 ЦПК України експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

Ч.2 ст.72 ЦПК України передбачає, що експерт може залучатися учасником справи, а складений ним висновок учасник справи має право подати до суду (ч.1 ст.106 ЦПК України).

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії
«Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України»

Ч.2 ст. 102 ЦПК передбачає, що предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань.

Стаття 1 ЗУ «Про судову експертизу» визначає, що судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» визначає, що суб'єктами судово-експертної діяльності крім атестованих експертів є також інші фахівці з відповідної галузі знань.

Ч. 2 ст 9 передбачає, що особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом.

Одним із завдань психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи емоційних реакцій та станів, а також закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

Враховуючи Ваш значний багаторічний досвід, звертаюся до Вас з метою проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань в галузі психології та надання висновку експерта про встановлення [REDACTED]

Інформую Вас про відповідальність, передбачену ст. 384, 385 КК України, за надання завідомо неправдивого висновку експерта та відмову експерта від виконання покладених на нього обов'язків.

Керуючись ст.ст. 20, 21, 23, 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ст.ст. 72, 102, 106 Цивільного процесуального кодексу України,

Прошу Вас провести дослідження із застосуванням спеціальних знань в галузі психології та надати висновок експерта з наступних питань:

- 1.1. [REDACTED]
- 1.2. [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]

З повагою,
адвокат

[REDACTED]

14.10.2020

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282, з наступними змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Закон України «Про судову експертизу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232, з наступними змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

УДК 343.98

Бочкарьов Д.О.

Судовий експерт, кандидат юридичних наук

м.Одеса, Україна

E-mail: Odessa-istina@ukr.net

ORCID iD – <https://orcid/0000-0001-5866-967X>

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація. Сучасні реалії розвитку законодавства України, спрямовані на збільшення довіри суспільства та економічного сектору до судової влади.

The current realities of the development of the legislation of Ukraine which directing to increase of the supply of suspensions in the economic sector to the authority of the court.

Ключові слова: Учасники судового процесу. Судовий експерт. Незалежність.

Participants in the process. Forensic expert. Independent.

Сьогодні обставини незалежності судової влади та правосуддя в цілому, враховуючи досудове слідство, відображають зменшення довіри та авторитету від дій кожного учасника процесу, що приводить до визначення рішень прийнятих без дотримання принципу верховенства права.

На змістовні прогалини і неузгодженість дій учасників, до якості авторитетної довіри учасників процесу застосовуються вимоги, визначені в законі.

Суди відіграють ключову роль у питанні боротьби зі злочинністю, оскільки закон покладає на них обов'язок правосуддя, починаючи від судового контролю за здійсненням досудового розслідування і завершуючи розглядом справ по суті.

З положень Постанови Пленуму Верховного суду України №13 від 18.09.2020 «Про деякі аспекти незалежності та підзвітності судової гілки влади» визначається, що для захисту прав і свобод людини можуть і повинні використовуватися повноваження учасників судового процесу. І саме для цього ними отримується незалежність, яка не є ані привілеєм, ані шляхом до збагачення.

Компетентність, етичність, доброчесність, недопущення зовнішнього або внутрішнього втручання, відмова від особистих зв'язків, непрозорих процедур та телефонного права - це стовпи, на яких будується нульова толерантність до корупції та справедливого судового процесу.

Сучасне процесуальне законодавство України надає право кожній стороні процесу долучати експерта до процесу з метою отримання висновку експерта, який повинен висловлювати докладний опис проведених досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи; висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були наданні для проведення дослідження. До якості висновків експертів застосовуються вимоги, визначені в законодавстві про судову експертну діяльність.

З приводу цього, визначається констатування наявності змагальності судового процесу на рівні експертів, за принципом – «у кожної сторони має бути свій експерт».

Але дана обставина визначає втрату незалежності судового експерта по відношенню до сторін процесу, та сприйняття обставин за даними об'єктів дослідження за принципом справедливості їх тлумачення, що засвідчує підстави до корупції, допущення зовнішнього або внутрішнього втручання, особистість зв'язків, непрозорість процесуальних процедур та телефонного права, та інші підстави, що визначають зацікавленість експерта у необхідному висновку для сторони.

Отримані висновки за принципом «кожна сторона має свого експерта», для процесу визначають де кілька проблемних питань, які характеризують у наступному процесуальні рішення, як прийнятими без дотримання принципу верховенства права.

Судовий експерт є процесуально незалежною, публічною фізичною особою, яка має процесуальні права та обов'язки, та висновок якого, насамперед, є дослідженням для з'ясування обставин за справою з урахуванням спеціальних знань, яким володіє експерт, з метою забезпечення правосуддя незалежно, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

На змістовні прогалини і неузгодженість висновків може вказати лише такий самий експерт, але залучений іншою стороною одночасно з первинним призначенням проведення експертизи, або за призначенням повторної експертизи. Але у даних випадках виникають процесуальні обставини до затягування процесу та зловживанням правами та обов'язками учасниками процесу, що призводить до наявності обставин зменшення довіри та авторитету до всіх учасників процесу та судової влади в цілому.

З метою дотримання принципу незалежності судового експерта, дотримання принципу законності, повноти дослідження, зменшення виробничого завантаження експерта-години одного експерта та забезпечення завданням дослідження інших судових експертів, необхідно, все ж таки контрольно-методичні дії визначити за державним органом та здійснювати електронне розподілення виконання судової експертизи за призначенням

учасниками процесу, відповідно до Реєстру судових експертів Міністерства юстиції України, що надасть розвитку прозорості в судово-експертній діяльності в цілому.

Так, електронне розподілення виконання судових експертиз надасть можливості всім учасникам процесу, дотриматися принципу незалежності експерта, та:

- обмежити вплив на експерта;
- ідентифікувати експерта, формувати дійсних учасників судового процесу, що мають кваліфікацію судового експерта, а не просто експерта-спеціаліста, надання користувачам відомостей щодо аналізу термінів виконання дослідження, перебування експерта на лікарняному або у відпустці;
- визначить доступ до конкретної справи та процесуальних дій, нагляд за виконанням та дотриманням термінів дослідження з урахуванням витраченого виробничого часу, з метою встановлення якості проведеного дослідження самим експертом, а не додатково якоюсь особою;
- своєчасного сповіщення про зменшення часу на складання процесуальних документів експертом;
- забезпечення збереження матеріалів справи (за деякими категоріями справ);
- визначення предмету та об'єкту дослідження, уточнення завдання проведення дослідження, проведення попередніх консультацій та інші процесуальні заходи

Висновки. Здійснення регулювання судово-експертною діяльністю державним органом, електронне розподілення виконання судової експертизи в цілому зменшить ризик серйозного порушення цінностей, на яких будується незалежний і справедливий суд з метою підвищення довіри громадян у судовому процесі, так і поза його межами, демонструючи високі стандарти правосуддя та етичної поведінки, незалежність та неупередженість.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Пленуму Верховного суду України №13 від 18.09.2020 «Про деякі аспекти незалежності та підзвітності судової гілки влади».
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року №435 зі змінами та доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року №436 зі змінами та доповненнями.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651 зі змінами та доповненнями.
5. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року №4038 зі змінами та доповненнями.

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 року за № 705/3145 зі змінами та доповненнями.

УДК 343.98

Воробей О.В.

Професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

м. Київ, Україна

E-mail: elenav2808@ukr.net

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-7106-148X>

Удовенко Ж.В.

Доцент кафедри кримінального і кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат
юридичних наук, доцент

м. Київ, Україна

e-mail: udaffchik@gmail.com

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-4100-0723>

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА
СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД
ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ**

Європейський суд по правам людини роз'яснив, що право на «змагальний судовий процес» (як частина розширеного поняття «права на справедливий судовий розгляд») позначає, що обом сторонам (стороні обвинувачення та стороні захисту) в обов'язковому порядку має бути надана можливість користуватися допомогою спеціалістів, що мають спеціальні знання в конкретних галузях науки, та давати роз'яснення щодо доказів, наданих іншою стороною.

Сучасне законодавство України все більше наближається до європейських стандартів, що передбачає запровадження змін, які відбуваються в реформуванні системи судочинства, удосконалення всіх сфер законодавства, в тому числі й законодавчих норм, якими врегульовано судово-експертну діяльність. Звичайно, без інституту судових експертиз не може бути ефективним розгляд адміністративної, господарської, цивільної та кримінальної справ. У сучасних умовах успішний розгляд та винесення справедливих та обґрунтованих судових рішень потребує застосування спеціальних знань, а одним із суб'єктів застосування таких знань є судовий експерт, що є самостійним учасником процесу. Для забезпечення його незалежності від впливу будь-яких органів і осіб законодавством передбачено гарантії незалежності та рівності судових експертів при здійсненні професійної діяльності.

© Воробей О.В., Удовенко Ж.В., 2020

В адміністративному, цивільному, господарському процесі, хоча і з певними труднощами, але відбуваються позитивні зміни щодо призначення експертиз. У ЦПК, ГПК та КАС України вирівняно повноваження атестованих експертів та фахівців. А у кримінальному судочинстві реальна ситуація ще далека від проголошених ефективних реформ.

Попит на експертизу зростає, але атестованих судових експертів, що не є працівниками державних спеціалізованих установ, стає все менше. Однією з причин останнього є висока вартість отримання свідоцтва на право проведення експертиз за певною спеціальністю, а також його підтвердження кожні 3 роки. Тим більше, що зазначена категорія судових експертів згідно з діючою редакцією закону «Про судову експертизу», не має права проводити криміналістичні, судово-медичні та судово-психіатричні експертизи. Державна монополія на вказані види судових експертиз викликає питання, як і діючий перелік криміналістичних експертиз, визначений Мінюстом. Дискусії щодо усунення державної монополії у цій сфері продовжуються не один рік. Як зазначалось у численних обговореннях, будь-яких об'єктивних причин для такої заборони не існує, а вказані обмеження перешкоджають чесній професійній конкуренції, призводять до затягування строків виконання експертиз тощо.

Як відомо, судовий експерт у законодавстві країн Європи розглядається як незалежна особа. Але у багатьох європейських країнах судово-експертна служба є різновидом державної служби та підпорядковується державним правоохоронним відомствам. Наприклад, нерідко судові експерти водночас являються також офіцерами поліції. У таких випадках їх діяльність має певні обмеження, адже якщо експерт безпосередньо брав участь у процесі розслідування злочину, то це може вплинути на його неупередженість під час проведення досліджень. Отже, в європейських країнах належність особи до певного відомства накладає певні обмеження на участь цього експерта у проведенні експертиз [1]. Таким чином, відомча юрисдикція судових експертів не має вирішального значення при їх призначенні для проведення судової експертизи. Якість експертних послуг, звичайно, залежить від конкурентних умов між учасниками судово-експертної діяльності, що також дозволяє забезпечувати дотримання одного з основних принципів цієї діяльності - незалежності судового експерта [2, С. 388].

Що стосується оцінки висновку судового експерта, то у нашій країні суди можуть у своєму мотивованому судовому рішенні відхилити висновок експерта. І тут ми вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що буде недостатнім у судовому рішенні тільки вказати на певні сумніви щодо правильності чи достовірності висновку, при цьому не зазначивши конкретних підстав для таких сумнівів.

Але як правильно оцінити у суді висновок експертизи? Адже для цього потрібно володіти спеціальними знаннями у певній галузі. Пропонується у якості одного з інструментів такого оцінювання застосовувати рецензування

висновку експерта. Як зазначено у Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженому наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020, така рецензія «...повинна містити розгорнуту характеристику висновку щодо його відповідності вимогам нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності та методикам проведення судових експертиз» [3]. Як зазначено у цьому положенні, рецензування проводиться з метою вдосконалення професійної майстерності судових експертів і поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків. Важливо, що таке рецензування не повинно проводитись для спростування чи підтвердження висновків.

Звичайно, серед експертів багато противників рецензування, що заперечують можливість його використання в судовому процесі, оскільки рецензія не є процесуальним документом, заявою по суті справи чи заявою з процесуальних питань, а тому не повинна бути врахована судом при постановленні рішення; також вона не містить даних про важливі для справи обставини, а лише суб'єктивну думку рецензента щодо оцінки висновку експерта; при цьому відсутні гарантії неупередженості та незалежності особи, що проводить рецензування. І такі сумніви стосовно доцільності рецензування є, безперечно, небезпідставними. Тому вбачаємо, що для допомоги у фаховому та об'єктивному оцінюванні висновків експертиз у суді потрібно залучати для консультування спеціалістів (при цьому, не обов'язково атестованих судових експертів) у конкретній галузі, досвід та кваліфікація яких не викликає сумнівів у суда. Оскільки можливість оскарження результатів судової експертизи з метою виправлення добросовісних помилок експерта чи скасування завідомо неправдивого висновку, чітко прописана у законі, є одним з інструментів забезпечення права особи на незалежний судовий розгляд та змагальний судовий процес [4].

Також ми вважаємо, що у сучасних реаліях стороні захисту реалізувати свою ініціативу щодо залучення судового експерта достатньо складно. Аналіз окремих норм КПК України показує, що у них існують певні прогалини, які стосуються залучення експерта стороною захисту. Зокрема, щодо: розмежування підстав, за якими сторона захисту залучає експерта за клопотанням, а за якими самостійно; допиту експерта під час досудового розслідування, а не лише в суді; неефективності механізму реалізації права сторони захисту на залучення експерта для проведення експертизи під час досудового розслідування; ігнорування стороною обвинувачення під час доказування у стадії досудового розслідування висновків експертів, залучених стороною захисту; обмеження можливостей при збиранні і наданні зразків для експертного дослідження тощо. Наприклад, певні складнощі для сторони захисту можуть виникнути у випадках, коли речі та документи, щодо яких необхідно провести експертизу, знаходяться у сторони обвинувачення. Звичайно, вказані проблеми ставлять сторону захисту в нерівне становище. І тут важко не погодитись з тим, що сутність правової держави в її

гуманістичній спрямованості найбільш яскраво проявляється у створенні і розвитку правового механізму, здатного забезпечити реалізацію засади рівності перед законом і судом на основі змагальності [5, С. 194].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. URL [http://pravoznavec.com.ua/period/article/2241/%D0.;](http://pravoznavec.com.ua/period/article/2241/%D0%;)
2. Саковський А.А., Воробей О.В. Судовий експерт як суб'єкт здійснення правосуддя: європейський досвід. Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідомчої конференції (27 листопада 2019 року), Київ : НАВС. С.385-388;
3. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020. URL [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9;](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9)
4. Зозуля Наталія. Висновок експерта та інструменти його оскарження. URL [https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/;](https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/)
5. Зеленський С.М., Штанько І.О. Оцінка висновку експерта учасниками кримінального провадження. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 05.11.2019). Київ : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 193-197.

РОЗДІЛ 2. ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.98

Гавриш Г. О.

Судовий експерт, кандидат економічних наук

м. Кропивницький, Україна

E-mail: galina.gavrysh@gmail.com

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0001-7093-8772>

Хомутенко Д. Г.

Судовий експерт

м. Кропивницький, Україна

E-mail: nvpusbe@gmail.com

РЕФОРМУВАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ В ЧАСТИНІ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ЇХ ПРОВЕДЕННЯ ОДНИМ ЕКСПЕРТОМ

Анотація. У статті досліджено проблематику призначення комплексної судової експертизи та розглядаються теоретичні й практичні аспекти можливості проведення комплексної судової експертизи одним експертом, що має кваліфікацію за декількома видами (підвидами) судової експертизи.

Ключові слова: судова експертиза, призначення судової експертизи, комплексна судова експертиза, види, підвиди судових експертиз, експертні спеціальності.

Аналіз нормативного регулювання судової експертизи свідчить про те, що комплексна експертиза нині є найменш організаційно врегульованою.

Призначення комплексних судових експертиз регламентується процесуальними кодексами України. Відповідно до п. 1 ст. 106 Господарського процесуального кодексу України [1], п. 1 ст.110 Кодексу адміністративного судочинства України [2] та п.1 ст. 112 Цивільного процесуального кодексу України [3], комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань.

Визначення поняття комплексної експертизи наведене в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [5]: «Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та

служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах».

Дане визначення не містить вимог щодо обов'язковості проведення комплексної експертизи не менш ніж двома експертами.

Не додають ясності, щодо можливості проведення комплексної судової експертизи одним експертом, й позиції судових органів, зокрема викладені в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 [6] відповідно до ч.2 п. 12 якої «Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями у різних галузях знань.» та в Постанові Вищого господарського суду № 4 від 23.03.2012 [7], відповідно до ч. 2 п.10 якої «Експертиза, для вирішення питань якої необхідно знання з різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань, є комплексною. До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих установах, у тому числі працівники інших установ, органів виконавчої влади тощо.»

Таким чином, питання призначення комплексної судової експертизи одному експерту, який має кваліфікацію за декількома видами (підвидами) судової експертизи, в чинному законодавстві містить суперечності та, на нашу, думку недостатньо врегульоване. Внаслідок цього, вказане питання являється дискусійним в колі теоретиків та практиків судової експертизи вже багато років.

Українські та закордонні теоретики судової експертизи такі як Белкін Р. С. [12], Дондик Г. П. [13], Майліс Н. П., Орлова В. Ф. [14], Нестеров А. В. [15], Петрухін І. Л. [17], Россінская О. Р. [18], Селіванов М. О. [20], Шляхов О. Р. [21], у своїх працях висловлювались на користь можливості проведення комплексної судової експертизи одним експертом, який має кваліфікацію за декількома видами (підвидами) судових експертиз.

Натомість Арінушкін Г. П. [11] стверджує, що головною ознакою комплексної експертизи є її проведення не менш як двома експертами, тобто бути комісійною. Орлов Ю. К. [16] зазначає щодо можливості проведення однією особою наступне: «Комплексная экспертиза вовсе не является разновидностью комиссионной. Она может быть проведена и одним экспертом, если он обладает специальными знаниями в нескольких отраслях (Россинская Е.Р. Комментарий к Федеральному закону «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации». М., 2002. С. 267). Да, такое действительно возможно. Например, некоторые эксперты-медики имеют еще специальность трасолога или баллиста. Но такая экспертиза не будет комплексной, поскольку не обладает никакими правовыми признаками комплексной экспертизы и не имеет никаких правовых особенностей, о которых речь шла выше. Конечно, она имеет какие-то отличия от обычной однородной экспертизы, но все они – исключительно методического, а не правового характера. А комплексная экспертиза – это понятие правовое, а не

методическое. И нужно исходить из этого», цю позицію підтримують і Еджубов Л.Г., Усов О.І., Мікляєва О. В. [22]. Сімакова-Євремян Е. Б. [19] зазначає, що при виконанні комплексної судової експертизи, як правило, дослідження проводять двоє чи більше фахівців у різних галузях знань і в такому разі одноосібно не можна дійти повного та об'єктивного висновку з поставленого інтеграційного завдання, та саме комплексно комісією експертів формулюється загальний висновок, нерозривними елементами якого є взаємопов'язані та взаємозалежні один від одного висновки окремих експертів – фахівців у різних галузях знань.

На нашу думку, процесуальні положення призначення комплексної судової експертизи повинні ґрунтуватися на ґносеологічній основі. Тобто віднесення судової експертизи до комплексних повинно виконуватись не за кількістю осіб, які беруть участь у її проведенні, а за видами (підвидами) судових експертиз, дослідження за якими виконуються для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

В теперішній час в Україні сформувалася класифікація судових експертиз за видами і підвидами, за якими присвоюються кваліфікація судового експерта за відповідними експертними спеціальностями в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України (додаток 5 [9]) та атестованим судовим експертам, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установ (додаток 6 [9]), а також в експертній службі Міністерства внутрішніх справ України (додаток 2[8]). Присвоєння судовим експертам кваліфікації за експертними спеціальностями, виконується за наявністю знань у відповідній галузі.

Проаналізувавши Державний реєстр атестованих судових експертів [10] вбачається, що нині експерти найчастіше мають кваліфікацію за декількома експертними спеціальностями (наприклад в рамках інженерно-технічних видів експертиз, часто судові експерти мають кваліфікацію одразу з декількох підвидів, таких як будівельно-технічна, оціночно-будівельна, земельно-технічна, оціночно-земельна). Це зумовлено вимогами ринку послуг з проведення судових експертиз, оскільки для вирішення судового спору найчастіше потрібне проведення судових експертиз, які часто належать до декількох видів, підвидів.

З точки зору проблеми організації проведення комплексних експертиз потрібно зазначити, що в експертній організації доцільно утримувати одного експерта з декількома експертними спеціальностями, замість декількох експертів з однією експертною спеціалізацією, що дозволяє економити кошти та оптимізувати чисельність персоналу.

Прикладом може слугувати проведення в цивільному процесі комплексної будівельно-технічної та земельно-технічної експертизи, завданням якої є визначення варіантів поділу садиби. В такому випадку комплексно вирішується питання щодо поділу житлового будинку з господарсько-побутовими будівлями і земельної ділянки. Така експертиза

належить до виду інженерно-технічних експертиз та до підвидів будівельно-технічної й земельно-технічної експертизи, та входить до компетенції судового експерта, який має кваліфікацію за експертними спеціальностями 10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів» та 10.7 «Розділ земель та визначення порядку користування земельними ділянками». Зазвичай така комплексна судова експертиза виконується одним експертом. При цьому, орган (особа), який призначив (замовив) проведення такої комплексної експертизи одному експерту, який має кваліфікацію з будівельно-технічної і земельно-технічної судової експертизи, в результаті висновок, в якому надано висновки по поставленому (інтегрованому) питанню, що включає дослідження в рамках різних підвидів судових експертиз. Такий висновок експерта має ознаки комплексної експертизи, зокрема, потребу у використанні спеціальних знань різних підвидів судових експертиз при вирішенні одного інтегрованого питання. Аналогічні приклади можна привести й у інших видах експертиз. У кінцевому рахунку це негативно впливає на відправлення правосуддя.

Отже, наразі існує нагальна потреба у врегулюванні питання призначення комплексної експертизи одному експерту, який має кваліфікацію за декількома видами (підвидами) судових експертиз, шляхом виключення слів «не менш як двома» в п.1 ст.106 Господарського процесуального кодексу України [1], п. 1 ст.110 Кодексу адміністративного судочинства України [2] та п.1 ст. 112 Цивільного процесуального кодексу України [3].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський процесуальний кодекс України № 1798 від 06.11.1991; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>;
2. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747 від 06.07.2005; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>;
3. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618 від 18.03.2004; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;
4. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651 від 13.04.2012; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» № 53/5 від 18.10.1998; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>;
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.97 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах»; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>;
7. Постанова Вищого господарського суду від 23.03.2012 № 4 «Про деякі питання практики призначення судової експертизи»; режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12#Text>;

8. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС» № 102 від 08.02.2017; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17#Text>;

9. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» № 301/5 від 03.03.2015; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>;

10. Державний реєстр атестованих судових експертів; режим доступу: <https://rase.minjust.gov.ua/>;

11. Аринушкин Г. П. Комплексная экспертиза требует регламентации // Социалистическая законность. 1977. № 10;

12. Белкин Р. С. Методические проблемы комплексной экспертизы // Проблемы организации и проведения комплексных экспертных исследований. М., 1985;

13. Дондик Г. П. Особливості процесу дослідження при проведенні комісійних та комплексних судових експертиз // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. №2-2. С. 382-388;

14. Майлис Н. П., Орлова В.Ф. Ещё раз о комплексной экспертизе и путях ее развития. Теория и практика судебной экспертизы. 2014;(1(33)):138-147;

15. Нестеров А. В. О комплексной экспертизе. Теория и практика судебной экспертизы. 2014;(2(34)):136-141;

16. Орлов Ю. К. Комплексная экспертиза как правовое понятие // Теория и практика судебной экспертизы: науч.- практ. журн. М.: РФЦСЭ, 2013. № 4 (32). С. 170–175;

17. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М., 1964;

18. Россинская Е. Р. Комплексные судебные экспертизы: гносеологическая и процессуальная составляющие. Судебная экспертиза. 2012; 3(31): 10-17 Режим доступу: <http://www.va-mvd.ru/sudek/archive/31.pdf>;

19. Сімакова-Євремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: автореф. дисс. ... док. юрид. наук : 12.00.09 / Е. Б. Сімакова-Євремян. – Х., 2017. Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13451>;

20. Селиванов Н. А. Спорные вопросы судебной экспертизы // Социалистическая законность. 1978. № 5;

21. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза — организация и проведение. М., 1979;

22. Эджубов Л. Г., Усов А. И., Микляева О. В. Новая концепция и существующее представление о комплексной судебной экспертизе. Теория и практика судебной экспертизы. 2014;(2(34)):142-149.

УДК 343.98

Уманців Г.В.

Кандидат економічних наук, доцент

м. Київ, Україна

E-mail: guman27@ukr.net

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-5410-1363>

Шушакова І.К.

Кандидат економічних наук, судовий експерт-економіст

м. Київ, Україна

E-mail: irynashushakova@gmail.com

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-3811-6838>

Горбатко О.М.

Судовий експерт-економіст

м. Київ, Україна

E-mail: gelena.niko@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ПОДАТКОВИХ СПОРАХ

Анотація. Проаналізовано процесуальні аспекти залучення експерта-економіста у судових спорах на таких етапах, як: під час здійснення податкового контролю контролюючими органами; на етапі досудового вирішення податкових спорів; в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: судова експертиза, судова економічна експертиза, висновок експерта, висновок експертного економічного дослідження

У податкових спорах залучення експерта можливо на таких етапах, як: під час здійснення податкового контролю контролюючими органами; на етапі досудового вирішення податкових спорів; в адміністративному судочинстві.

Експертиза під час здійснення податкового контролю контролюючими органами. Відповідно до ст.84 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) експертиза проводиться у разі, коли для вирішення питань, що мають значення для здійснення податкового контролю, необхідні спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, економіки та в інших галузях [1].

Залучення судового експерта-економіста для проведення експертизи під час здійснення податкового контролю дозволяє отримати висновок висококваліфікованого спеціаліста щодо господарських операцій, які несуть за собою податкові наслідки та є об'єктами податкової перевірки. Це забезпечується основними принципами діяльності судового експерта – законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження (ст.3 Закону України «Про судову експертизу») [2].

Головна мета залучення судового експерта-економіста закладена у ст. 83 ПКУ. Відповідно до неї під час проведення перевірок підстави для висновків податківців є, у тому числі, **експертні висновки, надані відповідно до ст. 84 цього Кодексу та інших законів України** [1]. Завдяки цьому висновки, надані експертом за результатами проведеної експертизи під час здійснення податкового контролю контролюючими органами, податківці мають обов'язково приймати до уваги під час формулювання висновків за результатами проведеної податкової перевірки.

Грунтуючись на принципі повноти дослідження, експерт проводить дослідження усіх документів, які стосуються предмета дослідження (тобто які досліджувалися податківцями), а також має право просити надання додаткових матеріалів (ст. 84 ПКУ) [1].

Експертне дослідження на етапі досудового вирішення податкових спорів. Після отримання акту податкової служби за результатами проведеної податкової перевірки підприємство також може звернутися до судового експерта-економіста. Такий підхід є дуже дієвим інструментом врегулювання на досудовому етапі податкового спору інтересів між податковою службою та платником податків.

У даному випадку залучення судового експерта для проведення експертного дослідження має ряд переваг: проведення експертного дослідження щодо документальної обґрунтованості висновків акту податкової перевірки; побудова тактики та стратегії позиції платника податків з метою подальшого подання позову до адміністративного суду; супроводження оскарження акту податкової перевірки у судовому порядку (наявність експертного висновку використовується як один із доказів документальної необґрунтованості акту перевірки).

Судова експертиза в адміністративному судочинстві. Судова експертиза – дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 Закону «Про судову експертизу»). Існують такі підстави проведення судових експертиз (ст. 7 Закону «Про судову експертизу»): судові рішення; рішення органу досудового розслідування; договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [2].

В адміністративному процесі дана норма зазначена у частині 3 ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідної до якої висновок експерта може бути наданий на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи [3].

При проведенні судової економічної експертизи в податкових спорах судовому експерту надають всі документи, що були об'єктами дослідження в акті перевірки. Попри це варто пам'ятати, що судовий експерт наділений правом вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не

були поставлені питання (частина 2 ст. 13 Закону «Про судову експертизу»)
[2].

Для проведення повного експертного економічного дослідження необхідно правильно сформулювати та поставити питання. Оскільки експерту заборонено при проведенні експертного дослідження вирішувати питання, які виходять за межі його спеціальних знань (підпункт 2.3 Інструкції №53/5) [4], питання, які ставлять перед експертом, мають бути чіткі та зрозумілі. Орієнтований перелік вирішуваних питань, що можуть бути поставлені на вирішення судовому експерту-економісту, та основні завдання судово-економічної експертизи бухгалтерського та податкового обліку наведено у Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [4].

Судовому експерту можуть ставити питання стосовно як повного складу висновків акту перевірки, так і окремих їх позицій (наприклад, стосовно завищення податкового кредиту з ПДВ, заниження доходів, які призвели до заниження податкового зобов'язання з податку на прибуток тощо).

Враховуючи завдання, об'єкт та поставлені на дослідження питання, використання судової економічної експертизи у поєднанні із ефективною тактикою захисту дозволять оскаржити в адміністративному порядку: результати податкових перевірок; податкові повідомлення-рішення; дії фіскальної служби у випадку визнання в акті перевірки конкретних угод нікчемними; рішення про розгляд скарг; незаконні перевірки.

Характеристику процесуальних аспектів залучення експерта у податкових спорах наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика процесуальних аспектів залучення експерта у податкових спорах

№ з/п	Ознака	Етап податкового спору		
		Експертиза під час здійснення податкового контролю контролюючими органами	Експертне дослідження на етапі досудового вирішення податкових спорів	Судова експертиза в адміністративному судочинстві
1	Регулювання	Податковий кодекс України	Закон України «Про судову експертизу», Інструкція 53/5	Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція 53/5
2	Підстава для проведення	Заява платника податків або рішення керівника контролюючого органу, договір про надання експертних послуг	Заява платника податків або рішення керівника контролюючого органу, договір про надання експертних послуг	На замовлення учасника справи або Ухвала суду
3	Об'єкти дослідження та інші матеріали	об'єкти дослідження: документи бухгалтерського, податкового обліку та звітності: накладні (видаткові, прибуткові, внутрішнього переміщення тощо), ТТН, акти виконаних робіт (послуг), податкові накладні, фінансова, статистична та податкова звітність інші матеріали: акти податкових перевірок, наказ про облікову політику, договори з контрагентами, бухгалтерські довідки, внутрішні накази по підприємству		
4	Експертні завдання	встановлення документальної обґрунтованості та відповідності чинному законодавству розміру податкового кредиту та податкового зобов'язання з ПДВ; розміру податкового зобов'язання з податку на прибуток; понесених витрат підприємства; податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску; аналізу витрат і цін як чинників стабільності, беззбитковості; податкових наслідків за операціями зовнішньоекономічної діяльності тощо		
5	Формулювання питань	формулюються відповідно до предмету проведення податкової перевірки контролюючим органом	формулюються відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень	формулюються відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень
6	Документ, який складає експерт	Експертний висновок, наданий відповідно до статті 84 Податкового кодексу України та інших законів України	Висновок експертного економічного дослідження	Висновок експерта

Джерело: авторська розробка

Таким чином, використання експертизи під час здійснення податкового контролю контролюючими органами дозволяє надавати додаткові докази, що є підставами для формування висновків податківців, отриманих за результатами податкової перевірки.

Здійснення експертного економічного дослідження на етапі досудового вирішення податкових спорів є вагомим аргументом при подачі заперечення на акт податкової перевірки контролюючому органу.

Судова економічна експертиза, проведена у межах адміністративного судочинства, щодо податкових спорів між фізичними особами або суб'єктами господарювання та фіскальною службою дозволяє підприємству побудувати ефективну тактику захисту своєї позиції у суді шляхом долучення до матеріалів справи доказу у вигляді висновку експерта.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2020 №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>;
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.94 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>;
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>;
4. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

УДК 343.98

Прохоров-Лукін Г.В.

Судовий експерт вищого кваліфікаційного класу,

кандидат юридичних наук

м. Київ, Україна

E-mail: prokhorov_lukin@ukr.net

ORCID iD - <https://orcid.org/0000-0002-4175-9035>

ТИПОВІ НЕДОЛІКИ ТА ПОМИЛКИ У ВИСНОВКАХ ЕКСПЕРТИЗ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

Анотація. У статті розглянуто типові недоліки та помилки експертиз торговельних марок, виявлені під час їх рецензування.

Ключові слова. Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності, торговельні марки, недоліки та помилки у висновках.

Висновки експертиз об'єктів інтелектуальної власності (ЕОІВ) є важливими джерелами доказів у справах про порушення авторських прав, прав на засоби індивідуалізації та патентних прав. Хоча в багатьох випадках ці висновки визначають кінцевий результат розгляду судової справи, суди і сторони у справі не завжди звертають увагу на недоліки та помилки експертних досліджень, виявлення та оцінка яких мають істотне значення для вирішення питання про належність, допустимість і достовірність цього джерела доказів і його взаємозв'язку з іншими доказами у справі.

Під оцінкою висновка судового експерта розуміють процес встановлення достовірності, належності та допустимості висновка, визначення форм і шляхів його використання в доведенні.

При проведенні досліджень експерт не створює нові факти, а тільки виявляє на основі своїх спеціальних знань та за допомогою спеціальних методів і засобів дослідження ті факти, які мали місце в дійсності. Ці факти повинні отримати оцінку суду, тобто мають бути визнані достовірними або недостовірними.

Оцінка експертного висновка передбачає як оцінку дотримання при проведенні експертизи вимог матеріального і процесуального права, так і оцінку сутності проведених досліджень. Як зазначено у Постанові Верховного Суду від 28.03.2018 р. у справі № 520/8073/16-ц «При перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати: достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи».

Процес оцінки експертного висновку передбачає оцінку усіх його частин – вступної, дослідницької та заключної (власне висновків).

Недоліки вступних частин висновків здебільшого обумовлені порушеннями вимог п. 4.14. Інструкції [1]. Так, у деяких висновках не зазначаються дата складання документа про залучення експертів, кількість аркушів наданих експертам матеріалів, строк дії свідоцтва експерта, не наводиться запис про відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта), не вказуються назви наданих документів з числа матеріалів справи, які використав експерт при проведенні експертизи, та кількість їх аркушів, та ін.

У переліках нормативних актів та літератури зазначаються нормативно-правові акти у застарілих редакціях, не наводяться (а значить – не використовуються) методичні джерела з Переліку рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 30 липня 2010 року № 1722/5.

У ряді висновків експертиз експерти здійснювали редагування питань, поставлених на вирішення експертизи, що призводило до необґрунтованого звуження чи розширення предмету експертизи.

Типовими недоліками дослідницьких частин висновків є такі.

На початку вступних частин практично усіх висновків наводиться визначення предмету дослідження, яке є вкрай неконкретним. Посилання на джерела, у яких описані використані при проведенні експертизи методи досліджень (співставлення та порівняння, синтезу та аналізу» у висновках відсутні, що викликає сумніви у обізнаності експертів з цими методами.

У ряді висновків наявні запозичення з літературних джерел без зазначення автора та видання, що, на наш погляд, є плагіатом. У зв'язку з цим постає питання про те, чи є допустимими такі висновки як джерела доказів?

Найбільш серйозним недоліком, який прямо впливає на вирішення питання про допустимість висновків як джерела доказів у справі, є вихід експертів за межі їх компетенції, що виявляється здебільшого у самотійному: 1) збиранні експертами відомостей про об'єкти дослідження; 2) визначенні експертами об'єктів дослідження.

У першому випадку експерти за відсутності відповідних документів у наданих матеріалах замість направлення клопотання про надання додаткових матеріалів звертаються до БД Укрпатенту звідки отримують відомості про об'єкти дослідження (бібліографічні описи, зображення та ін.), що прямо заборонено п. 2.3. Інструкції [1]. Другий випадок характерний для ситуацій, коли в ухвалі про призначення експертизи об'єкт дослідження не є чітко визначеним. У зв'язку з цим доречно згадати Постанову Вищого господарського суду України від 01 грудня 2015р. у справі № 39/124, у якій, зокрема, сказано, що «питання визначення комерційного (фірмового)

найменування, як і питання його відомості, є питаннями права, а не факту, а тому мають вирішуватися судом, а не судовим експертом».

Стосовно висновків експертиз торговельних марок слід зазначити таке.

Експертизи торговельних марок є найпоширенішими у практиці ЕОІВ і проводяться вже майже 20 років. Проте використання експертами невдалих шаблонів при їх проведенні та оформленні висновків призводить до постійного відтворення одних й тих самих помилок.

Так, при визначенні об'єктів експертного дослідження звичайно зазначаються знаки для товарів і послуг (що, на нашу думку, неповно характеризує об'єкти дослідження), а товари (послуги), які в подальшому порівнюються, як об'єкти експертизи не згадуються.

При визначенні завдань дослідження експерти не завжди звертають увагу на їх відповідність поставленим на вирішення експертизи ухвалою суду питанням.

Аналітичні (роздільні) дослідження об'єктів, як правило, відзначаються неповнотою та неточністю описів ознак досліджуваних об'єктів, а також відсутністю оцінки суттєвості цих ознак для вирішення поставлених перед експертизою питань. Зокрема, віднесення шрифтів, яким виконані словесні елементи знака, до «стандартних» не обґрунтовується, вид (тип) шрифту не визначається, а при проведенні порівняльних досліджень констатується збіг за цією ознакою навіть при виконанні порівнюваних словесних елементів шрифтами різних видів.

При визначенні домінуючого («сильного») елемента знаків аналіз та порівняння ознак домінування елементів знаків (позначень) не проводиться, відтак твердження експертів про домінування (належність до «сильних») певного елемента знака є необґрунтованими.

При порівняльних дослідженнях комбінованих знаків, експерти посилаючись на відоме але науково не обґрунтоване положення про те, що «у комбінованому позначенні, що складається з зображуваного і словесного елементів, як правило, основним, елементом є словесний елемент», виокремлюють зі складу знаків (позначень) словесні елементи, ознаки яких і піддають подальшому порівнянню. Питання щодо розрізняльної здатності зображувальних елементів досліджуваних знаків експертами, як правило, не вирішується.

При проведенні порівняльних досліджень фонетичних ознак словесних елементів, виконаних іноземними мовами, експерти застосовують правила практичної транскрипції і, тим самим, фактично здійснюють підміну фонетичних ознак таких словесних елементів, а при проведенні дослідження семантичних ознак таких словесних елементів – обирають якесь одне смислове значення та ігнорують інші.

При порівняльних дослідженнях товарів (послуг) експерти можуть змінювати обсяг експертного завдання у порівнянні з обсягом, визначеним питаннями ухвали про призначення експертизи. Наприклад, в ухвалі суду

поставлене питання лише про однорідність товарів, а експерти роблять висновки й про спорідненість послуг (без посилання на право експертної ініціативи та без формулювання окремого питання). У багатьох випадках експерти взагалі плутають терміни «однорідні товари» та «споріднені товари». «Такі самі» товари часто взагалі залишаються по за увагою експертів.

«Порівняльні дослідження» товарів (послуг) однорідності (спорідненості) товарів (послуг) обмежуються виділенням жирним курсивом найменувань товарів, стосовно яких зареєстровані протиставлені знаки (або використовується протиставлене позначення). Будь-яких обґрунтувань при цьому не наводиться.

На підтвердження фактів виробництва товарів експерти часто посилаються на документи, як у дійсності таких відомостей не містять, наприклад на реєстраційні посвідчення на лікарські засоби.

При формулюванні висновків щодо спорідненості (однорідності) товарів та/або послуг експерти часто можуть допускати логічну помилку, розповсюджуючи встановлення цього факту щодо окремих товарів чи послуг на весь перелік товарів чи послуг певних класів МКТП, стосовно яких зареєстровані протиставлені знаки.

У дослідницьких частинах висновків експертиз торговельних марок зустрічаються й інші недоліки та помилки, які можуть вплинути на правильність висновків.

Звичайно, оцінка висновків експертиз торговельних марок, втім як і експертиз ЕОІВ взагалі, не обмежується виявленням вищезазначених недоліків та помилок, а включає також інші відомі елементи.

УДК 343.98

Погорелова Л.В.

Фахівець сектору кадрового забезпечення

Одеського НДЕКЦ МВС України

м. Одеса, Україна

E-mail: lyba090797@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто проблемні питання підвищення кваліфікації судових експертів в умовах розвитку комп'ютерних та digital-технологій.

Ключові слова: судові експерти, підвищення кваліфікації, digital-технології.

В сучасних умовах впровадження у експертну практику новітніх технологій досліджень є вкрай актуальним питанням. Так, Н.П. Майліс, одна з найвидатніших вчених-криміналістів на пост-радянському просторі, справедливо стверджує, що «інноваційні технології в судовій експертизі – це використання нових методів і засобів, що сприяють реалізації поставлених задач на більш якісному рівні» [1, с.6-7]. На жаль в Україні питання впровадження та використання у роботі інноваційних технологій до цього часу не є системно вирішеним на державному рівні.

Однією з головних причин цього є архаїчність системи підвищення кваліфікації судових експертів спеціалізованих державних установ та відомств, заходи з підвищення кваліфікації судових експертів, в переважній більшості випадків проводяться виключно декларативно: судові експерти-практики, що перебувають під патронажем того або іншого Міністерства чи відомства спрямовуються до закладів вищої освіти України, науково-педагогічний склад яких, на жаль, за дуже рідким виключенням, не має не лише вагомих знань в галузі застосування інновацій у сфері судово-експертної діяльності, але й взагалі не володіє актуальними проблемами судово-експертної практики.

Представляється, що для підвищення кваліфікації судових експертів, потрібно залучати не стільки педагогічний склад теоретиків, скільки судових-експертів практиків, які, працюючи в спеціалізованих державних установах, здійснюють розробку та впровадження нових, інноваційних, методів досліджень та спеціального обладнання для їх використання. Так, наприклад, О.В. Коломійцев у співавторстві розробив підхід до проведення ситуаційних балістичних експертиз, в тому числі шляхом вивчення балістичних коефіцієнтів стріляних металевих снарядів [2, с. 64], що може використовуватися

судовими експертами-балістами всієї України та значною мірою покращив би якість та точність їх досліджень. Однак, цей метод є досить науково-складним, що потребує безпосередньої участі автора у навчанні експертів. Даний приклад, звичайно ж, є не одиничним визначає наступне проблемне питання.

На сьогодні спеціалізовані експертні установи мають МВС, Мін'юст, СБУ, Прикордонна служба України, тощо, проте взаємодія між експертними службами та установами, в тому числі, в питаннях підвищення кваліфікації судових експертів, належним чином не налагоджена, що призводить до значної різниці у професійному рівні судових експертів різних установ та організацій, які виконують дослідження по однакових експертних спеціальностях, що обумовлено певною вибірковістю напрямків експертних досліджень. Представляється, що для підвищення кваліфікації судових експертів доцільно залучати провідних спеціалістів різних спеціалізованих державних експертних установ, що мають найбільш сучасні та інноваційні розробки у сферах проведення досліджень за певними спеціальностями.

Відсутність належної взаємодії між спеціалізованими експертними державними установами та організаціями у питаннях підвищення кваліфікації судових експертів, перш за все, обумовлена недоліками організації такої взаємодії, яка наразі ускладнюється пандемією COVID-2019. Подолання цих труднощів, на наш погляд, потребує застосування сучасних digital-технологій, сучасний рівень розвитку яких, в тому числі у сфері телекомунікацій, дозволяє проводити заходи з підвищення кваліфікації судових експертів – дистанційно, з використанням спеціалізованих навчальних площадок, таких як «Zoom», «Moodle», тощо, які забезпечують достатньо-якісний рівень відеозв'язку та дозволяють розташовуватися викладачу у власній лабораторії, для наочної демонстрації на практиці, запропонованих ним сучасних методів та засобів проведення досліджень.

Підбиваючи підсумки слід зазначити, що система підвищення кваліфікації судових експертів має бути як найшвидше реформована, із додержанням наступних вимог:

- 1) залучення до проведення занять практикуючих провідних судових експертів різних спеціалізованих державних установ з тієї або іншої експертної спеціальності, зі скороченням долі участі науковців-теоретиків до показника у 10-20%;

- 2) одночасне проведення заходів підвищення кваліфікації для судових експертів різних державних спеціалізованих органів та установ, для обміну практичним та науковим досвідом та досягнення однакового рівня професійних навичок та знань в межах однієї експертної спеціальності між судовими експертами різних установ та організацій;

- 3) проведення заходів з підвищення кваліфікації діючих судових експертів дистанційно, із застосуванням сучасних digital-технологій, що скоротить як фінансові витрати на проведення даних заходів, так і дозволить

значно збільшити коло судових експертів, які можуть взяти участь у таких заходах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бушуев В.В. «Иновационные технологии в судебно-экспертной деятельности», Вестник экономической безопасности, Москва, № 1, 2015 р. С. 6-11;
2. Коломійцев О.В., Собакар І.С. Диференціально-діагностичні критерії оцінки вогнепальних пошкоджень, утворених крупнокаліберними кулями травматичної дії, при стрільбі з близької відстані. Рукопис. – Х.: ХНДІСЕ, 2011. – 64 с., 84 рис., 13 табл.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії
«Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України»

Наукове видання

МІСЦЕ НЕДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції-дискусії

(м. Київ, 19 жовтня 2020 року)

Редагування, коректура і верстка виконані силами редакційної колегії електронного
реферативно-наукового журналу та членами ГО «ВННДЕС»

Відповідальний за випуск наукового видання – громадська організація «Всеукраїнська
незалежна науково-дослідна експертна спілка»

Підписано до публікації 18.11.2020 р.
Формат 60×90/16. Умов. друк. арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 7.00.

Засновник-Видавець Назаров О.А.
електронного реферативно-наукового журналу
"Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа
і спеціальних знань в юридичній практиці"

Міжнародна реєстрація наукового видання ISSN: 2521-1463

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22
а/с В-62, тел. +38 (044) 228-76-15